

Bodó Barna**JÖVŐKÉP, AUTONÓMIA – SZÉKELY
KÖZIGAZGATÁS****Future and Autonomy – The Szekler Public Administration**

Dr. Bodó Barna egyetemi docens, politológus, író, szerkesztő, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Kar Európa Tanulmányok Tanszék, a Sapientia EMTE tiszteletbeli professzora, bodobarna@gmail.com

Az autonómia kontextusa folyamatosan változik, a saját közösség prioritásai mellett meghatározó a többségi, nemzeti viszonyulás és a nemzetközi politikai környezet. Az autonómia kérdéseit újra kell gondolni, hogy a kérdés beilleszthető legyen a kor domináns diskurzusaiba, hogy róla a közvita megkerülhetlenné váljon. A tradíció a közigazgatásban jelen van, bevált gyakorlat, hogy az államszerkezet bizonyos elemeinek elnevezésekor visszanyúlnak a hagyományhoz. Ha elfogadják az alulról építkező regionalizmust, a helyi közösségek önépítkezését, akkor az ország a közösségek összegződésekként vagy szerződésekként határozza meg önmagát.

Az erdélyi magyar autonómiadiskurzus meghatározó eleme Székelyföld, a székelység történelmére való utalás. Vissza kell követelni az évszázados autonómiát: ami létezett valamikor, az ma is jár. A történelmi perspektíva fontossága tagadhatatlan, még akkor is, ha a történelmi folyamatok olvasata magyar és román oldalon eltérő, ezért a történelem mintaként való felidézésekor alapozzunk elvekre. A visszautalás célja egy sajátos jogállású népesség régiójának, évszázadokat átívelő közösségi, intézményesülési viszonyainak a felidézése.

The context of autonomy is constantly changing, in addition to the priorities of the community, the national and the international political factors are decisive. The questions of autonomy need to be re-thought, the question have to be included in the dominant discourses of the era. Tradition is present in public administration; it is a good practice to recapture tradition when designating certain elements of the state structure. If the bottom-up regionalism, the self-build of local communities is accepted, then the country defines itself as a summation or treaty of communities.

The decisive element of Transylvanian Hungarian autonomy discourse is Szeklerland, the reference to Szekler history. There must be a demand for centuries of autonomy: something that existed at one time, it is still today. The importance of the historical perspective is undeniable, even if the reading of historical processes on the Hungarian and Romanian sides is different, and therefore, we must base ourselves on the principles of recalling history as a pattern. The purpose of referral is to recall the status of a region of specific status, its centuries-old community, and its traditional institution.

A Trianon után kisebbségi léthelyzetbe került magyar közösségek közös jellemzője: fogyás, fogyás, fogyás. Vegyük viszonyításként az 1990-es évek elejét. Erdély – 1991-ben 1,7 millió magyar élt itt, a 2011-es népszámlálás szerint már csak 1,25 millió. Felvidék – 1991: 567 ezer, 2011: 458 ezer. Délvidék – 1991: 428 ezer, 2011: 250 ezer. Kárpátalja – 1990: 230 ezer, 2011: 150 ezer. És a fogyás azóta sem állt meg.

Egyre többen vallják: *az erdélyi magyarság vagy autonóm lesz – vagy maga sem lesz.* A kemény, bizonyos helyzetekben kimondottan zavaró állítás egyes erdélyi magyar politikusok véleménye szerint figyelemelterelő, hiszen a mindennapi politikai célok közé sorol egy távlati célt, amiről senki le nem mond, de ma megvalósíthatatlan. És jön a felszólítás: ezt meg kell érteni, mert ilyen a reálpolitika. A reálpolitikáról is jó volna külön vitát folytatni, de maradok az autonómia kérdésénél.

Mások azt sugallják: türelemre, kompromisszumkészségre van szükség.

Georg Simmel szerint a kompromisszum az emberiség egyik kiemelkedő felfedezése.¹ A politikai kompromisszum lényege az, hogy a felek mindegyike nyer és veszít is. Egyik sem viszi el a tét egészét, de mindenki kap eleget, hogy a megállapodást elfogadja. Igazi művészetről van szó: követelni anélkül, hogy mindent elérnénk és engedni úgy, hogy jóval többet kapjunk, mint a semmi. Vitathatatlanul szép érvelés, de aki itt leáll Simmel olvasásával/továbbgondolásával, az hibázik. Ugyanis a kompromisszum keretfeltételeit ismerni kell. Elsőként azt kell tudni, hogy az egymáshoz közeledésben a társadalmi távolság és a politikai ellentétek mélysége meghatározó. Másodsorban figyelembe kell venni az erőviszonyokat: az egyik fél képes-e ráerőltetni elképzelését a másikra, vagy mindkét oldalon vannak nyomós érvek, és léteznek hatásos nyomásgyakorlási eszközök. Legalább ennyire fontos, hogy milyen töltetű a vitatott kérdés: amennyiben erős nemzeti, vallási érzelmeket kiváltó, ha identitást veszélyeztetőnek ítélik, akkor igazi kompromisszumról szó sem lehet. És végül az igazi cél kérdése: meglehet, az egyik fél csak időt akar nyerni, miközben a másik hosszú távú megoldásra törekszik.

20. századi példák sora idézhető arra, hogy Közép-Kelet-Európában a nemzetesítő állam, vagyis a függetlenné vált államok nemzetépítő nacionalizmusai miként törekedtek ((törekednek) etnikailag homogén államok kialakítására, milyen változatos eszköztárat használnak arra, hogy kisebbségeiket felszámolják. Ha Románia esetében Dobrudzsa

¹ SIMMEL, Georg: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Duncker und Humblot, Berlin, 1908.

elrománosításának az esetére gondolunk,² akkor nem lehetnek kétségeink a mindenkori román politikai elit szándékait illetően.³

A simmeli gondolatmenet egyetlen eleme sem teljesül az erdélyi magyarság esetében, hogy az autonómia kérdésében a kompromisszumos politikának rövid távon akár a reménye is felmerülhessen. Aki a mai helyzetben kompromisszumra gondol, önmagát csapja be. A nemzetiesítő állam a kisebbségi közösségek jogait, vagyis jövőjét illetően nem tárgyalt. Közpolitikai, elosztási kérdésekről lehet vitázni, apró megoldásokat lehet keresni, olykor engedményekre is van példa, de lényegi kérdésekről, jövőről nem. Románia kisebbségpolitikájára példaként a román államfő, Klaus Werner Johannis két nyilatkozata is idézhető. Az *Akzente* német közszolgálati tévének nyilatkozta (2015. március 5-én) azt, hogy kevés országban részesülnek a kisebbségek pozitív diszkriminációban, Romániában igen, hiszen kedvezményesen jutnak parlamenti mandátumhoz.⁴ Egy másik nyilatkozatában, a romániai németek politikai képviselőjének a 25. évfordulója alkalmával az államfő azt állította (2015. március 8-án), hogy a romániai németeknek jövője van az országban.⁵ Ha ezt egy erdélyi német mondja, akkor minimum emlékeztetnie kell gondolni, hiszen Romániában ma alig 25 ezer ember vallja magát németnek, az 1930-as népszámlálás szerinti 750 ezerhez képest. Kikerülhetetlen a kérdés: milyen jövője lehet 25 ezer embernyi kis, szétszórt helyi közösségeknek, akikről biztos állítható, hogy többségükben idősek, akik jórészt koruk miatt nem vállalták a kivándorlás megpróbáltatásait. A fiatalabbak 1990 után az első lehetőséggel eltávoztak. Romániában megoldódott a németkérdés: vannak német iskolák, ahol főleg románok tanulnak egy világnyelvet, van német képviselő a parlamentben, aki kisebbségi társaival együtt mindig az éppen regnáló kormányt támogatja.⁶ Nem kérnek egyetemet, nincsenek nyelvhasználati és egyéb közjogi sérelmeik, nem beszélnek autonómiáról – nincsenek politikai elvárásaik. A német kisebbség jó kisebbség.

Ezen a helyzeten kell változtatni, hogy olyan kisebbség lehessen a nemzetközi téren idézett példa, amely saját közösségi hadállásait feladta. El kell(ene) érni, hogy az autonómia

² IORDACHI, Constantin: Internal Colonialism: The Expansion of Romania's Frontier in Northern Dobrogea. In: Eds. SCHULTZ, Helga – MÜLLER, Uwe eds.: *National Borders and Economic Disintegration in Modern East Central Europe*, Berlin Verlag, Berlin, 2002, 77–105.

³ Észak-Dobrudzsa (Tulcsai szandzsák) 1877-es török összeírás: 165 ezer lakos, ebből román 17,3% = 28,5 ezer. 1900-es román összeírás: 267,8 ezer fős lakosság, ebből 91,8%-a román. 1912-ig a következő folyamatok zajlottak le Észak-Dobrudzsa Romániába való integrálásával: 1. Dobrudzsa román nemzetiségűekkel való benépesítése; 2. a tartományi földbirtokok államosítása; 3. a tartomány kulturális homogenizációja; 4. a bukaresti politikai elit érdekeit képviselő erősen centralizált hatalom révén a regionális ellenállás megtörése; 5. Dobrudzsa nem román gazdasági elitjének a politikai jogokból történő kizárása. Lásd: BODÓ Barna: *Venczel József és a világháborúk közötti román (agrár)politika*, előadás, Csíkszereda, 2016. november 5.

⁴ Lásd: www.ziare.com/klaus-johannis/presedinte/iohannis-in-romania-minoritatile-sunt-discriminate-pozitiv-ce-va-face-presedintele-pentru-etnicii-germani-1351444 (2017. 02. 15.).

⁵ Lásd: www.rador.ro/2015/03/08/mti-klaus-iohannis-minoritatea-germana-are-viitor-in-romania/ (2017. 02. 15.).

⁶ 2012-ben a M.R. Ungureanu vezette kormányt a PSD vezette ellenzék úgy tudta bizalmatlansági indítvánnyal megbuktatni, és a hatalmat átvenni, hogy több kormánypárti képviselőt megvásároltak, illetve a kisebbségi képviselőket rávették arra, hogy az akkor regnáló kormány ellen szavazzanak. Erre sem azelőtt, sem azóta nem volt példa.

és általában a kisebbségek helyzete ne egyoldalú kijelentések tárgya legyen, hanem konstruktív vita folyjon a közélet különböző színterein, a médiában.

Ma az autonómia Romániában a közéleti diskurzusok szintjén nem téma. Többségi oldalon kijelentések vannak, illetve felvetések vita nélküli elutasítása. A román politikusok azt hiszik, értik – pedig egyáltalán nem. Mert nem akarják érteni. Érvényes a bibói politikai diagnózis: teljes a bizalomhiány a magyar kisebbségi közösség vonatkozásában. Ha egy magyar vezető autonómiát mond, ezt többségi oldalon megkérdőjelezzik, ők „tudják”, hogy a magyarok igazi célja az autonómiával a nemzetállam lebontása. A többségi politikus álláspontját sokkal szélesebb körben képes megjeleníteni, a média közli a véleményét: az autonómia valós célja az elszakadás, a szecesszió, az állam feldarabolása. A magyar fél véleménye nem, vagy eltorzítva jut el a román médiába.

Az autonómia a kisebbség belső önrendelkezését jelenti, „a legmagasabb jogi státust, amelyet egy kisebbség egy államban elérhet”. Ekként a nemzeti kisebbségek politikájának lényegi eleme. Autonómián olyan – közigazgatási, egyéb területi illetve közösségi – struktúrák megteremtését értjük, amelynek keretében a kisebbséghez tartozóknak valódi esélyük van dönteni az őket érintő kérdésekről.⁷

Az autonómia kérdése a román parlamentben nincs jelen, nincs róla vita. Készültek autonómiatervezetek, de kérdés: mi az igazi szerepük? Ha nem folyik ezekről parlamenti vita, nem folyik ezekről közvita, akkor vannak és nincsenek.⁸

Világos, egyértelmű helyzet- és felelősségtelmezésekre van szükség az autonómia kérdésében a romániai magyar közszereplők, politikai és civil vezetők – a magyar elit vonatkozásában. Felelősek a közsféra szereplői politikusoktól civilekig, felelős a sajtó, de általánosságban beszélhetünk és beszélnünk kell a felelősen gondolkodó erdélyi magyar polgárról, hiszen az autonómia mindenki ügye, mindenki felelőssége. Ez egyrészt jó, mert

⁷ KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs: Autonómia-modellek Erdélyben. Jövőkép és stratégia, *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2.

⁸ Ebben a kontextusban az RMDSZ által kidolgozott utóbbi tervezetre utalok. Különbösen az 1991 óta elkészült tervezeteket Bognár Zoltán vette számba (2008). Az ő listáját egészítettem ki: 1. Nemzetiségi törvénytervezet-csomag (1991, Szócs Géza); 2. Memorandum a romániai magyar nemzeti közösség belső önrendelkezéséről (1993, Csapó József); 3. Törvény a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről (1993, RMDSZ–SZKT); 4. Törvény a nemzeti identitással kapcsolatos jogokról és a nemzeti közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről (1994, Szilágyi N. Sándor); 5. Sajátos státusú helyi önkormányzat statútuma (1994, Csapó József); 6. Romániai magyar nemzeti közösség személyi autonómiájának statútuma (1994, Csapó József); 7. A romániai magyar nemzeti közösség személyi elvű autonómiájának statútuma (1995, RMDSZ ÜE Politikai Főosztálya, Bodó Barna – Szász Alpár Zoltán – Bakk Miklós); 8. Törvénytervezet a személyi elvű önkormányzatokról (1995, Bakk Miklós); 9. Székelyföld autonómiastatútuma (1995, Csapó József); 10. Székelyföld autonómiastatútuma (2003, Székely Nemzeti Tanács); 11. Kerettörvény a régiókról (Autonómia-csomagterv, 2003, szakértői csoport, koordinátora Bakk Miklós); 12. Törvénytervezet Székelyföld különleges jogállású régió létrehozásáról (Autonómia-csomagterv, 2003, szakértői csoport, koordinátora Bakk Miklós); 13. Székelyföld különleges jogállású régió autonómiájának statútuma (Autonómia-csomagterv, 2003, szakértői csoport, koordinátora Bakk Miklós); 14. Kerettörvény a nemzeti közösségek személyi elvű önkormányzatáról (2004, Bakk Miklós); 15. Törvény(tervezet) a romániai nemzeti kisebbségek jogállásáról (2005, RMDSZ), 16. A romániai Székelyföld autonómia statútuma (2014, RMDSZ). Lásd: BOGNÁR Zoltán: Romániai magyar autonómiakonceptiók. Az 1989 és 2006 között kidolgozott törvénytervezetek, *Társadalom és Politika*, 2008/1–2.

az autonómia nem egy szakpolitikai kérdés – mint például az oktatás – amikor a megoldást a szakterület felelős politikusaitól lehet és kell elvárni. De ez egyben csapdahelyzet is. Mert ha mindenki ügye, fennáll a veszély, hogy senkié sem lesz, nem történik meg a felelőségek lebontása és személyekhez, intézményekhez történő rendelése.

A székelyföldi autonómiatörekvésre politikai mozgalomként érdemes tekintenünk, amely szemben áll a román nemzetállami keret bizonyos részelemeivel. A mozgalom kilép a közszereplőkre lebontott felelőségek világából, alulról építkezve elvárást jelenít meg, miáltal világosan érzékelhető, hogy az autonómia igénye milyen jelentős közösségi ügy.

Az autonómia kérdéskörének jelenléte/hiánya a kor fontos politikai témáinak a listájáról jelzésértékű olyan esetekben, amikor jelentős kisebbség él egy országban, és ez kifejezte autonómia iránti igényét – a demokrácia mibenlétét mutatja meg. Ha egy közösség kifejezte az erre irányuló igényét, és ez nem kerül fel a politikai ágendára, az demokráciadeficitet jelez. A demokrácia építése eszerint kisebbségi feladat is, és ezen a területen talán könnyebb többségi partnert találni. Az autonómia kontextusa folyamatosan változik, a saját közösség prioritásai mellett meghatározó a többségi viszonyulás és a nemzetközi politikai környezet. Az autonómia kérdéseit elsősorban azért kell újragondolni, hogy a kérdés beilleszthető legyen a kor domináns diskurzusaiba, hogy megkerülhetlenné váljon a róla szóló közvita. Egy ilyen lehetőség volt a pár éve napirendre vett, majd elnapolt romániai közigazgatási reform kérdése.

A közigazgatás lehetséges megoldásainak a számba vétele mindig történelmi példákból indul ki, minden nemzet értékeli az elődök által kialakított, rendszerbe vett megoldásokat. Ezért lehet a történelem egyszerre minta és erőforrás.

1. A TÖRTÉNELEM MINT ERŐFORRÁS

Bakk Miklós szerint sokan vélelmezik azt, hogy minél modernebb egy területi-közigazgatási rendszer, annál inkább eltávolodik, lemond a vonatkozó terület hagyományairól, a modern nemzetállami közigazgatás kialakításakor létező törekvés, hogy megszüntessék a feudális jogállású tartományok szokásjogi sajátosságait.⁹ És valóban, a 19–20. századi nemzetállamok modernizált területi-közigazgatási rendszerei általában felszámolták az etnoregionális sajátosságokat őrző helyi jogrendszereket, Bakk utal például a baszk *fueros-ra*, a skótok jogaira, és ide sorolhatók a székelyek széki szervezetei is, bár kisebb részben. A felszámolás a nemzetiesítés jegyében zajlott, a kisebbségek nyelvi és kulturális asszimilációjának egyik fontos eszközét jelentette. Bakk megállapítja, hogy a folyamat a 18. század végén, a francia forradalmat követően bontakozott ki, és a napóleoni háborúk nyomán vált uralkodóvá: a nemzetállamok általában egyetlen központú, egységes közigazgatást alakítottak ki. Az államépítők úgy tartották, hogy a kulturális és ideológiai

⁹ BAKK Miklós: Aszimmetrikus regionalizmus és az államszerkezet átalakulása az Európai Unió tagállamaiban, *Magyar Kisebbség*, 2016/1, 38–76.

pluralizmus az államon belül biztonsági kockázatot jelent, és erre a közoktatás, a katonai képzés és az igazgatás egységesítésével válaszoltak. A horizontális politikai térfelosztás közigazgatási egységesítésében is ez játszott szerepet.

A tradíció a közigazgatásban igenis jelen van. Gyakorlat, hogy az államszerkezet bizonyos elemeinek elnevezésekor visszanyúlnak a hagyományhoz: a megye (Magyarország, Románia), a Kreis (Németország), a county (Anglia), a provincia (Olaszország), a département (Franciaország) ezekben az országokban létezik, és általában a régiók alatti szintet jelentik. Kérdés, az egyes országokban miként értelmezik a regionalizációt, milyen szerepet szánnak neki a közigazgatás kialakításában. Ha elfogadják az alulról építkező regionalizmust, a helyi közösségek önépítkezését, akkor az ország a közösségek összegződéseiként vagy szerződéseiként határozza meg önmagát. Ezzel egy ország, jelesül Románia elfogadná, hogy a demokrácia és a politikai közösségek újkori megalapozásának egyik kiindulópontja a regionalizmus és a területi autonómia. A regionalizmus politikai gondolkodásmódot jelent és jelez. A regionalizmusról (szünetekkel, de) folyó romániai vita tétje hatalmas: keretet biztosíthat a román–magyar politikai viszony, illetve a románok és saját államuk közti viszony újragondolásához.

Minden közigazgatási átalakításnak, regionalizációnak számolnia kell a helyi-regionális tényezőkkel, szereplőkkel, a létező (területi-közösségi) identitásokkal, amelyek a helyi demokrácia mai gyakorlatát megelőzően léteztek, s amelyek kifejezésre jutnak létező kultúrák, nyelvek, szokások, illetve az egyén és táj sajátos kapcsolata révén. Ha ezektől egy decentralizációs folyamat eltekint, akkor eljutunk a jakobinus modellhez, amely kizár minden kisebbséget, még a politikai ellenzéket is. Végig kell gondolni a regionalizmust Romániában, egyrészt modellként, illetve a román állam közigazgatását megújító folyamatként.

Több érvet lehetne felhozni egy aszimmetrikus regionalizmus mellett. A regionalizmusnak ez a változata ismert Olaszországban vagy Spanyolországban. Ennek jegyében az állami kezdeményezés egy „fentről lefelé” érvényesülő regionalizálásra vonatkozik, amikor a sajátos identitással rendelkező vidékek (Olaszországban Dél-Tirol, Spanyolországban Katalónia vagy Baszkföld) törekvéseinek (a politikai mozgalomként értelmezett regionalizmus vagy etnoregionalizmus) figyelembevételével dolgoznak ki közigazgatási megoldásokat, hosszú egyeztetés keretében. Ezen közösségek esetében egyedi, az ország többi régiójától eltérő megoldásokat alakítanak ki – vagyis a közigazgatási rendszer elfogadja, beépíti az aszimmetriát. Ha megvizsgáljuk az Európai Unió huszonhét¹⁰ tagállamának államszerkezetét, területi-közigazgatási rendszerét, a tagállamok egyharmadában

¹⁰ A hivatkozott dolgozat elkészülésekor volt a tagállamok száma 27.

valamilyen aszimmetrikus megoldásra bukkanunk.¹¹ Több esetben etno-regionális identitások figyelembevételével jött létre a politikai egyezség a sajátos, aszimmetrikus önkormányzati megoldást illetően; az önkormányzatiság alkotmányos alapokon, vagyis alkotmányos mechanizmusok közvetítésével fejlődött tovább.

Az erdélyi magyar autonómiadiskurzus¹² meghatározó eleme Székelyföld, a székelység történelmére való utalás. Vissza kell követelni az évszázados autonómiát: ami létezett valamikor, az ma is jár. A történelmi perspektíva fontossága tagadhatatlan, csak hogy a történelmi folyamatok olvasata magyar és román oldalon eltérő, ezért a történelem mintaként való felidézésekor esetek és térségek helyett alapozzunk elvekre. A visszaulás célja egy sajátos jogállású népesség régiójának, évszázadokat átívelő közösségi, intézményesülési viszonyainak a felidézése.

Az erdélyi magyar autonómiatervek középpontjában a Székelyföld áll, bár léteznek további autonómiaelképzelések. Egyrészt létezik a Partium közigazgatási régióra vonatkozó javaslat, másrészt Erdély magyarsága részére kulturális autonómiaterveket dolgoztak ki politikai pártok illetve szakértők. A regionalizáció politikai napirendre kerülésével a közigazgatási régiók kapcsán megjelenik az autonómia kérdése is. Az RMDSZ 2009-től kezdődően több közigazgatási felosztási tervezetet jelentetett meg, a régiók kialakításának központi eleme az etnikai arányok kérdése. Cél, hogy a kialakítandó közigazgatási egységekben a magyarság arányszáma megmaradjon, legyenek magyar többségű helyi egységek – vagyis a közigazgatási átszervezés nem vezethet a magyar nyelvhasználat erőteljes visszaszorulásához. Az Erdélyi Magyar Néppárt 2013-ban közzétett tervezetében a székelyföldi nyelvi helyzet autonómia általi megőrzése mellett kialakítandónak lát egy, a Szatmár, Bihar, Szilágy megyéket nem teljességükben átfogó, Partium nevű régiót, amely szerkezetében emlékeztetne a Dél-Tirolban kialakított autonómiára.¹³ Az eddig publikussá vált javaslatok között magyar szempontból ez volna a legkedvezőbb, hiszen a történelmi Székelyföld régió mellett a Partium egy további, a székelyfölditől eltérő, de szintén autonóm területként jelenik meg. Utóbbival, Partium régiós múltjával ebben a dolgozatban nem foglalkozom, a régió lehatárolása történelmi szempontból egy sor kérdés megválaszolását feltételezi. A kidolgozott autonómiaterveket a többségi nyilvánosságban vita nélkül elutasítják.

¹¹ Az államszerkezet klasszikus tipológiája szerint három alaptípus különböztethető meg: a) föderális szerkezetű állam; b) regionális állam; c) egységes szerkezetű (unitárius) állam. A politikai-közigazgatási térfelosztás mezosztinje néhány államban tulajdonképpen két szintet jelent. E szintek léte és elnevezése az egyes országok sajátosságaitól, tradícióitól függ. Szerk. SZAMEL Katalin – BALÁZS István – GAJDUSCHEK György – KOI Gyula: *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomsszolgáltató, Budapest, 2011.

¹² Korábbi állításom, hogy az autonómia ma nem közéleti téma, nem a magyar közösségre vonatkozott. Miközben a Székely Nemzeti Tanács és az Erdélyi Magyar Néppárt (meg az EMNT) az autonómia kérdését igyekeznek folyamatosan napirenden tartani, a többségi politikai és tudományos szféra részéről az elutasítás általános.

¹³ Lásd a térképmelléklet 3. térképét.

2. TÖRTÉNELMI SZÉKELYFÖLD

Székelyföld több mint egy évezreden keresztül a történelmi Magyarország keleti területén helyezkedett el, Európa közepén, a Kárpát-medencében és sajátos önrendelkezés jellemezte. A Székelyföld a kora Árpád-kortól kezdve a Magyar Királyság része.¹⁴ A mohácsi csatavesztés (1526) után fokozatosan önállósuló Erdélyi Fejedelemségben a székelység az államalkotó rendi nemzetek közé tartozott. Az önálló fejedelemség megszűnése után Erdélyt és benne Székelyföldet birtokló magyar királyok jogán csatolták a Habsburg Monarchia egészéhez. Az Osztrák–Magyar Monarchia bukását követően Románia részévé vált, majd néhány falu kivételével egy rövid ideig, 1940–1944 között újból Magyarországhoz tartozott.

A történelmi Székelyföld egy jól körülhatárolható földrajzi-néprajzi tájegység, területe 13 500 km². A történelmi székely székek: Udvarhelyszék (korábban: Telegdiszék, benne Bardóc- és Keresztúr fiúszékek), Csíkszék (benne Gyergyó- és Kászon fiúszékek), Háromszék (benne Sepsí-, Kézdi-, Orbaiszék, és Miklósvár fiúszék), Marosszék (központja Marosvásárhely) és Aranyosszék (Felvinc központtal).

Maga a Székelyföld fogalma, kiterjedése is változott az Árpád-kori dél-erdélyi szállásterületektől az 1330-as évek egyházi közigazgatásán át a 16. századi Erdélyi Fejedelemségen belüli összeírásokig, amikor a székely székek más kiterjedéssel bírtak, mint a 18. század végén, illetve a 19. században. Az 1876. évi közigazgatási egységesítés, de még inkább az 1918. évi és az 1940. évi impériumváltás után Aranyosszék már csak a történelmi Székelyföld kategóriaként kerül említésre. Az ötvenes évektől a Székelyföld alatt a Magyar Autonóm Tartományt, az utóbbi évtizedekben pedig döntően Hargita és Kovászna megyét értik.

Napjainkban a szűkebb értelemben vett Székelyföldön 10 876 km²-t értenek, közel 500 településsel. Székelyföld területének csökkenését az okozza, hogy a legutóbbi (1968-as) területi átszervezéskor területeket, színmagyar településeket csatoltak moldvai megyékhez. Ugyanakkor az ismert Székelyföldtől nyugatra lévő Aranyosszék, amely a történelem folyamán különálló területi egységként szerepelt, elveszítette székely jellegét, a székelek mellé folyamatosan románok telepedtek be, akik demográfiailag dominánssá váltak, ezért – néhány falu kivételével – a székelyek szóróványá váltak.

Székelyföldet olykor Székelyországnak nevezik, egyáltalán nem indok nélkül, miként az alábbi táblázat mutatja.

¹⁴ Székelyföld történetének bemutatására a *Székelyföld története* c. monumentális munka alapján kerül sor. EGYED Ákos – BÁRDI Nándor – HERMANN Gusztáv Mihály – KOLUMBÁN Zsuzsánna – OBORNI Teréz – PÁL Judit – REISZ T. Csaba: *Székelyföld története I-III.*, MTA BTK, EME, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2016.

1. táblázat • Székelyföld és néhány európai kisállam területe, népessége

Ország	Terület (km ²)	Lakosság (fő)
Málta	316	381 603
Ciprus	9 251	754 064
Luxemburg	2 586	429 080
Székelyföld (Aranyosszék nélkül, 1992)	10 876	808 827

Forrás: SZNT honlapja

A fenti adatok alapján egyértelmű, hogy Székelyföld joggal létezhetne önálló önkormányzati régióként. Az EU-s országokban használatos NUTS besorolási rendszer szerint a NUTS 2-es szintű régióknak felel meg (ilyenek Romániában és Magyarországon is a statisztikai-fejlesztési régiók), ezek lakosságának alsó határát 800 ezer főnél állapították meg, de léteznek olyan NUTS 2-es régiók EU-tagországokban, amelyek ezt a minimumot nem érik el.

A székelység történelme nem korszakolható a megszokott módon. A székelység a magyarokhoz való csatlakozása idején katonailag szervezett társadalomban élt, és a mai lakóhelyre való áttelepedése után is a föld közös birtoklása által megőrizte kollektív szabadságjogait. A földművelő életmód terjedésével, a 14-15. században eltűnt a székelyek nemzeti szerveződése, és ennek helyébe lépett a székek szervezete. A székek bizonyos különleges jogállású népcsoportok (például: székelyek, szászok, kunok) vármegyei joghatóság alá nem tartozó, közigazgatási és igazságszolgáltatási egységei voltak. Hivatásuk és szerepük ugyanaz volt, mint a vármegyéknek. Az egyetlen főbb különbség az volt, hogy a székelység (a vármegyrendszerben élő lakosságtól eltérően) megtartotta ősi szokásjogának egy részét is. A székrendszerben megkülönböztettek úgynevezett fő- vagy anyaszékeket és az ezek keretében működő, előbbieknél alárendelt fiúszékeket.¹⁵ A székely székek magyar közjogi értelemben egy „vármegyét” jelentettek, így az egész Székelyföld élén sokáig a „székelyek ispánja” állt.

A székelység eredete a történészek számára is neuralgikus kérdés, amit nem sikerült még megnyugtató módon tisztázni. A székelyek katonanépként tűntek fel, feljegyzések szerint először 1116-ban és 1146-ban a nyugati határok mentén élő székelyek vettek részt a csehek, illetve az osztrákok elleni csatákban (Képes Krónika), de 1210-ben a szebeni ispán vezetésével az erdélyi székelyek, szászok, románok és besenyők Borill bolgár cár ellen hadakoztak.

¹⁵ Fél évezred során a következő székek léteztek a Székelyföldön. Az anyaszék Udvarhelyszék, korábbi nevén Telegdiszék. A keleti határ hegyvonulatai közt volt Csíkszék, hozzá később társult másik két szék: Gyergyószék és Kászonszék. Utóbbi kettő hol különvált Csíktól, hol pedig Csíkszéken belül küzdöttek fiúszéki önállóságukért, végül mindkettő Csíkszék fiúszékeként működhetett. Az ország délkeleti csücskében volt Sepsiszék, Kézdiszék és Orbaiszék, amelyek a 16. században Háromszék néven egyesültek. További székely szék Marosszék, illetve a Székelyföld „tömbjétől” távolabb eső, az Aranyos és a Maros közt elterülő Aranyosszék. Maga Csík idővel két részre bomlott, Felcsík és Alcsík néven. Sepsiszék fiúszéke volt Miklósvárszék, ez tehát Háromszék fiúszékeit gyarapította (a korábbi három önálló szék mellett). Udvarhelyszék fiúszékei: Keresztúrszék és Bardócszék. Egy rövid ideig Marosszéknek is volt fiúszéke, Szeredaszék néven. A fiúszékekre a főszékek szerves részeként tekintettek, ezért „kifelé” székely székeként csak a főszékeket említették.

1217-ben, a II. András király által vezetett keresztes hadjáratban a magyar seregben a székely hadak is jelen voltak. A dél-erdélyi székelyek mai Székelyföldre történő betelepítése a 12. század közepétől kezdődött, és alapjában véve a század végére befejeződött. Megtörtént a terület nemzetségek (hadcsoportok) szerinti fölosztása, elkezdődött az „azonnali hadrafoghatóság” alapját képező, „tízes” rendszerű településhálózat kialakítása, az egyházi és igazgatási rendszer kiépítése a Magyar Királyság keleti határterületén.

A székely harcosok, katonák korai említése jelzi azt, hogy a székelyek olyan társadalmi szervezettséggel rendelkeztek, amelynek fontos része a katonai elem. Ez nem jelenti azt, hogy a székely hadsereg léte egyet jelentene a székely önkormányzatisággal, de a későbbi sajátos székely önállóság szempontjából fontos szerepet játszott a szervezett katonai erő léte.

Miközben a magyarság többsége jobbágyi, zselléri státusba süllyedt, addig a székely nép majdnem teljes egészében szabad státusú volt. Ez 1562-ig állt fenn, amikor a szabadságjogaiért fegyvert fogott közsékelységet leverték, és alárendelték a fejedelmi hatalomnak – miáltal lezárult a székely történelem első nagy korszaka.

A második korszak 1848-ig, a polgári forradalomig tartott. A székelység jelentős része – vérrel, karddal és kitarással – ez időben is sikerrel őrizte meg szabad jogállását. Az 1848-cal kezdődő polgári átalakulással itt is új fejezet kezdődik. A régió történetének kulcsfogalma a katonai szolgálat, mivel ebből származtak az itteni sajátos szabadságjogok az Árpád-kortól a Habsburg-korig. A szabad székelység jelentős része a 16. században jobbágygá lett, a következő évszázadban részben visszanyerte szabadságjogait, majd a 18. században egy részük a határőri intézményrendszer részévé vált. Ehhez társult egy másik történeti sajátosság, a széki közigazgatási szervezet, amelyben a székely autonómia kialakult jogrendszere működött a 14. századtól 1876-ig. A falvak, mezővárosok, székek rendszere alkotta a székelyföldi öngazgatást, amelynek működését kialakult jogszokások szabályozták.

1. térkép • Székelyföld történeti határai és a mai megyehatárok

Forrás: Elekes Tibor: <http://tortenelemportal.hu/2010/01/negyvenket-eve-szunt-meg-a-szekely-autonomia/> (2016. 09. 15.)

A középkori székelység kiváltságos státusa, társadalmának egész felépítése katonai demokrácia gyanánt élt/él a köztudatban. Az idealizáló történeti emlékezet hajlamos a székely kiváltságokra egyedi jelenségekként tekinteni, pedig közismertek ezek egykorú analógiái: a magyarországi jászok, kunok, szepesi „lándzsás nemesek”, hajdúk, illetve a fogarasi, dél-bánsági, Kővár-vidéki román parasztközösségek autonóm jogai. A felsoroltak közül mindegyik kiváltságos csoport rendelkezett specifikus regionális és csoporttudattal, amelynek fő tartóoszlopait kiváltságaik képezték. A székelység közigazgatásilag, jogilag és katonailag nemzetségek szerint szervezte meg az életét. Ez a Szent István államreformja előtti viszonyok öröksége. A krónikák és a jogi kódexek utalnak arra, hogy önrendelkezésük alapja az ősi szokásjog. A székek 1876-ig nem tagolódtak be a vármegyerendszerbe. Az egyes nemzetségek irányították a székeket. A magyar király koronabirtokból adományozott területet a kunok és a tatárok elleni harcban jelentős szerepet vállaló székelyeknek. A keleti tömb székeinek alapítása viszont nem királyi jogra vezethető vissza, hanem az ősfoglalásra: 895-re vagy korábban.

Az 1790 utáni időszakban fennmaradt sajátos kettősség jegyében a székelyek modern, polgári értelemben a magyar nemzethez tartozónak vallották magukat, de továbbra is a székely nemzetet mint kiváltságos rendi nációt tartották számon. A „székely nemzetről” 1848. évi forradalomig beszélhetünk csak, mert a székelység 1848-ban, az agyagfalvi gyűlésen lemondott kiváltságos rendi státusáról. A dualizmus korában a „székelykérdés” összefonódott a régió modernizációs útkeresésével. Az archaikus közösségek felbomlása, az urbanizáció és az iparosodás megkérdőjelezte, a népesség relatív túlnépesedése és az elszegényedés az országos politikában is fontos témává vált, amelyre a válasz a fokozott állami beavatkozás volt.

3. SZÉKELY ÖNKORMÁNYZATISÁG

Kezdetre pontosan nem állapítható meg, de visszavezethető a 12-13. századig.¹⁶ Már Anonymus vagy Kézai Simon krónikáiban is utalások vannak a székely nép szervezettségére. II. András magyar király 1224-ben kiváltságokat biztosított a szászoknak, ebben az időben valószínű, hogy már létezett egy sajátos székely önkormányzatiság is, mert ebben az oklevélben említik a szászok földjével határos Székelyföldet. Az erdélyi szászoknak adományozott önkormányzati jogokon túl a székelység jogait nem említik, de a későbbi korokban (1437-ben és később is) a székelyek minduntalan ősi jogaikra hivatkoznak.¹⁷

A székely önrendelkezés egyik első írásbeli bizonyítékát illetően vannak kételyek: egy 1220-ra tehető, fennmaradt írásos feljegyzés szerint a székelyeknek ispánja volt, akit Zoltánnak hívnak. A következő dokumentum hitelessége viszont nem vitatott: IV. Béla 1235-re keltezett, Tomaj nembeli Dénes részére kiállított adománylevelében említés van Szoboszló fia Bogomér székely ispánról. A székely ispáni cím egyértelmű megnevezése azt is jelenti, hogy ettől az időponttól számítva bizonyossággal lehet állítani, hogy a székelyeknek már ekkor olyan szervezettsége volt, amelyet sajátos rendtartásnak, mai szóhasználattal autonómiának tekinthetünk.

A székelyek közigazgatási, jogi és katonai vezetője a király által rendszerint a magyar nemesek közül kinevezett ispán volt. Hatalma korlátozott volt, a székely nemzetgyűlés törvényeit tiszteletben kellett tartania. Az Aranybulla értelmében miként a nemességet, a székelyeket is megillette az ellenállási jog a királlyal szemben. A székek maguk is összehívhattak nemzetgyűlést, és az ispán kötelességeit számonkérhették.

Bár a székely székek a nemzetségek irányítása alatt álltak, társadalmi életüket nagyfokú demokratizmus jellemezte. Közigazgatási, jogi és katonai vezetőiket mindössze egy évre választották. 12 éven belül senki nem volt újraválasztható kisbírónak, bírónak vagy esküdtnak. Sem ő, sem a közeli rokona. A közigazgatási és jogi hatalmi ágat összevontan értelmezték, tehát a kettőben együtt 24 évig nem volt valaki (vagy annak rokona) újraválasztható. A törvényesség betartását szigorúan ellenőrizték. Ha egy bíró vagy esküdt hamisan ítélt, tanúskodott, vagy akár elhallgatott az igazság szempontjából fontos körülményt, az életével fizetett. Bőrét lenyúzták, és szalmával kitömve közszemlére tették.

¹⁶ Jelen összeállításban több alapmunkára támaszkodtam, külön kiemelendő: SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*, Budapest, 1927; illetve PÁL-ANTAL Sándor: *Székely önkormányzat-történet*, Mentor, Marosvásárhely, 2002. További munkákra az irodalomjegyzékben utalok.

¹⁷ Andream a neve annak a kiváltságlevélnek, amelyet II. András király 1224-ben adott a Szászváros és Barót közötti területen lakó erdélyi szászoknak, akik addig különböző ispánok fennhatósága alá tartoztak. Az okmányt a német történészek *goldener Freibrief*-nek azaz *arany szabadságlevél*-nek nevezik.

Oklevelekben a szék (sedes) kifejezés a 14. század közepén jelenik meg, de létezésükről már a 13. század közepéről tudunk. Minden székely területegység külön törvényhatóságként működött.¹⁸ A sajátos székely önkormányzatiság bizonyítéka az önálló székely jog létezése. A székely jogra utaló legrégebbi adat 1279-ből való, amikor Lőrinc és fia Lestyán azzal a kéréssel fordultak V. István magyar királyhoz, hogy birtokaikon a telegdi (udvarhelyszéki) székelyek törvénye és statútuma szerint élhessenek, és ne legyenek alárendelve az erdélyi vajda joghatóságának. A székelyek nem voltak alárendelve az erdélyi vajda joghatóságának, jogi ügyeiket saját maguk intézhették, fellebbezési joggal egyenesen a magyar királyhoz fordulhattak. 1324-ben például, amikor Róbert Károly adományt akart tenni a Kászonokban, a székelyek ősi szokásjogukban bízva szembefordultak vele, és sikeresen ellent is mondtak az adományozásnak.

A 14. században jött létre a székely társadalom három rendje, a trium generum Sicularum (1339), kialakultak a székely rendek: a lovasokból a lófőrend, a szegényebb családok tagjaiból a gyalogrend alakult, 1407-től említik a főrendet, a primorokat is. Az előkelő és a lófőrend tehetősebbjei viselték a székely nemzeti szervezeti tisztségeit, a hadnagyságot és a bíróságot. 1437-ben a székelység mint nemzet (natio) vett részt a Kápolnai unióként emlegetett szövetségben a magyar nemesek és szászok mellett.

A székelyek szabad embernek, sőt nemesnek minősültek. Nem fizettek adót a királynak sem. Sokáig egyetlen adónem terhelte őket, azt is formálisan önkéntes alapon, a székely nemzetgyűlés határozata alapján fizették: a király megkoronázásakor, ha megnősült vagy fia született, akkor családonként egy-egy ökröt ajánlottak fel az uralkodónak. A székelyek szabadság- és önrendelkezési alapja a személyes és közösségi szabadságjog volt. Nem fizettek adót, de a többi magyar nemeshez hasonlóan, amikor támadás érte az országot, saját költségre kötelesek voltak hadba vonulni és az országot megvédeni.

A székely társadalom nem volt erősen rétegzett. Mindenki annyi földet birtokolt, amennyit maga és a családja meg tudott művelni. A magán-, a közösségi és a nemzeti tulajdon egyenrangú volt. A törvényeik nem engedték meg a nagybirtokok és a főnemesség kialakulását, a hatalom koncentrálódását. Ennek a társadalmi-jogi berendezkedésnek köszönhető, hogy a Székelyföldre nem kellett olcsó(bb) munkaerőt hozni a hegyeken túlról. A székely ember nem szolgált, és nem tartott szolgát.

Hunyadi János erdélyi vajda és székely ispán, majd Magyarország kormányzója, továbbá Mátyás erőskezű királyként jelentős mértékben hozzájárultak a székely rendiség közjogi kereteinek megteremtéséhez. A székely jog első elemei írott formában, bizonyított módon először a 15. században jelennek meg: Vízaknai Miklós erdélyi alkormányzó és Vingárti

¹⁸ EGYED: *i. m.*

Geréb János görgényi várnagy (1451) rendelkezései.¹⁹ Ezt követően gyakrabban lehet olvasni oklevelekben a székely jogról: 1466-ban az erdélyi vajda, Zabolán összefoglalja és kiadja a „székelyek törvényeit és jogait”, továbbá szerepelnek még Ulászló király 1499. évi kiváltságlevelében, illetve Werbőczy István az 1514-es *Hármaskönyvében* (*Tripartitum*). A *Hármaskönyv* külön címben foglalkozik a székelyek sajátos, az általános magyar törvényektől eltérő jogszabályaival. A székelyek jogait az 1499-es kiváltságlevellet megelőzően főleg a szokásjog szabályozta, amelyek részét nem foglalták írásba.

A székely haderő mindig is az egyik legütőképesebb része volt a magyar hadviselésnek. 40-50 ezer főt is képesek voltak mozgósítani. Az egyes seregek névsorát a mai napig megőrizték az úgynevezett katonai lustrák. A székely önrendelkezést több király és fejedelem is meg akarta szüntetni – szükség lett volna a székelyek adóira. Az évszázadok során az uralkodók rájöttek, hogy a leghatékonyabb az, ha a székely haderőre támaszkodnak. Akkor erősítették meg királyi oklevelekben a székely szabadságjogokat, amikor a hadi esélyek kényszere azt diktálta. A székelyek gyalogosan vagy lóval vonultak hadba. A tehetősebbek mentek lóval – innen a nevük: lófő.

A középkori székelység más országok és régiók gyakorlatával összehasonlítva szokatlan mértékben demokratikus és szabad volt. Vezetőiket maguk választották, és Székelyföldön kívül is a nemesekkel egyenlő jogokkal bírtak. Egyenrangú partnerként vettek részt az Erdélyt politikailag ellenőrző Három Nemzet Szövetségében (*Unio Trium Nationum*), amelyben mellettük a szász székek és a magyar nemesség vett részt. Ennek oka, hogy az uralkodónak nyújtott fegyveres szolgálataikért cserébe saját földdel rendelkezhetek, és megtarthatták ősi demokratikus szokásaikat. Az adózás alól is mentesítve voltak (egy-két rendkívüli kivételtől eltekintve, például ököradó).

A székelyek kiváltságait, vagyis a magyar köznemességhez hasonló státusukat a 16. századig tudták megőrizni. A létrejövő Erdélyi Fejedelemség uralkodói egyre kevésbé fogadták el ezeket. Az első összetűzés II. János magyar királlyal, a későbbi János Zsigmond fejedelemmel alakult ki, emiatt tört ki az 1562-es székely felkelés. A felkelés következményeként az uralkodó az ellene lázadó székelyeket 1562 után jobbágyorsba taszította. Az ősi jogokat csorbították a Báthoryak is, ennek következménye volt, hogy Vitéz Mihály havasalföldi román vajda 1599-es támadásakor a székelység jelentős része a román vajda

¹⁹ „A székely Marosszék bírójával rendelt, a jelen oklevél által tudtul adjuk, hogy a székelyek egyetemének [...] Vásárhely mezővárosában tartott közgyűlésünkön [...] és a többi 24 esküdtel az összes székely dicséretes törvénye és kipróbált régi szokása szerint törvényszéket tartottunk, egyhangúlag és közös akarattal, más örökérvényű határozatokkal együtt úgy rendelkezünk, hogy senki bármely örökség ügyében, ha 32 évig semmiféle jogi lépést és tiltást nem tett, a továbbiakban már semmiféle követelést nem támaszthat, hanem örökre hallgatni tartozik, és a múltban valahányszor két testvér a székely örökségen kölcsönösen megosztott, akkor az őket követő örököseik úgy birtokolják és tartásák a székely örökséget, hogy ameddig bármelyikük ágában férfi örökösök vannak, a női örökösök a még élő férfi örökösök kárára, az effajta örökség birtokába magukat nem vezethetnek be, elfogyván a férfi örökösök, és női örökösök tovább élhetnek, akkor amíg élnek, a rokonság másik ágából való férfi örökösök az ilyesfajta örökségnek arra az ágára eső részéhez nem kapcsolhatják magukat. És amikor mindkét nembeli örökösök elfogynak, a rokonság másik természetes ágára kell szállniuk az említett örökségeknek.” Szerk. SZABÓ Károly – SZÁDECZKY Lajos: *Székely Oklevéltár*, I. kötet, Kolozsvár, 1895, 162–164.

mellé állt (Báthory András mellett volt az aranyos- és marosszéki székelység), aki 1599. november 28-i kiváltságlevelében visszaadta minden kiváltságukat. Vitéz Mihály legyőzése után Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem az 1601. december 31-én Déván kiállított kiváltságlevelében visszaadta a székelyek korábbi szabadságjogait. Ezt követően az erdélyi fejedelmek a szabadságjogokat nem próbálták megvonni.

Ennek ellenére idővel egyre több székely kötötte le magát jobbágysorba, feltehetően a kedvezőbb életmód miatt, mivel a többi erdélyi lakostól eltérően a székelyek továbbra is kötelesek voltak katonának menni, ha az országot külső ellenség támadta. Bethlen Gábor olyan törvényt hozott, amely feltételekhez kötötte a jobbágysorba való átlépést, ennek köszönhető, hogy a székelyek túlnyomó többsége továbbra is szabad maradt és nem került jobbágysorba. 1691-ben a *Diploma Leopoldinum* még elismerte a székelyek adómentességét, ugyanakkor hosszú távon szabályozta Erdély és benne a Székelyföld jogállását.

Az utolsó erdélyi fejedelem, II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc 1711-es elbukásával a székelyek hamarosan megtapasztalhatták a Habsburgok elnyomó, magyarellenes politikáját. Az 1754–1769 közötti sorozatos adóreformok nyomán adómentességük ellenére önkényesen kivetett adókat kellett fizetniük. Amikor Mária Terézia újraszervezte a határőrséget, az erőszakos sorozás elvezetett a madéfalvi vérengzésig (1764): a császári katonaság több száz székelyt mészárolt le, mivel megtagadták a bevonulást.

Valójában a képlet nem volt egyszerű. Székelyföld ország volt az országban, állam az államban, de nem létezhetett teljes elszigeteltségben a Magyar Királyságon belül. Mindig is voltak személyi, jogi, gazdasági kapcsolatok, átfedések. Székelyek is szerezhettek a királytól főnemesi rangot érdemeikért, hozzá pedig jutalomként királyi birtokot, többnyire a Székelyföldön kívül, de kisebb mértékben egy idő után azon belül is. Különösen a fejedelemség korában, a háborúk és polgárháborúk idején váltak a viszonyok bonyolulttá. Székelyföld önrendelkezése ellenére voltak átfedések a székely archaikus társadalom és a magyar feudalizmus között. A Székelyföld területére is kerültek nem székely nemes jogállásúak: magyarok, románok, szabad parasztok és jobbágyok, munkások – például a sóbányákba. A sókitermelés és -kereskedés kezdetben a helyi székelyek joga volt a Sóvidéken, de később királyi monopólium lett. Később, a szokásjog megkerülésével, kialakultak nagyobb birtokok a székek területén is, ahol az urak szívesen fogadták a hegyen túlról, a bojárrendszer szorításából érkező román munkaerőt is. Ez a székely szokásjog szellemisége és a gyakorlata ellenében történt, de nem kérdőjelezi meg annak a társadalmi-jogi berendezkedésnek a következetességét és igazságosságát, amelyben a székely autonómia gyökerezik.

A 19. század végétől mind a magyar, mind a román nemzetépítésben kiemelt szerepet kapott a Székelyföld. Az 1918. évi impériumváltással a társadalmi-gazdasági modernizációs problémák változatlanok maradtak, de az új keretek között a román nacionalizmus fő célja az ország etnikai átrendezése, nemzeti homogenizációja lett, és ebben az erdélyi városok mellett a Székelyföld vált a legfontosabb célterületté. Az 1940. évi visszacsatolás után a régió infrastrukturális és művelődés, szervezett fejlesztése a magyar nemzetépítés számára vált kiemelten fontos társadalomszervezési modellé.

4. A SZÉKELY JOG ÉS RENDTARTÁS

A székely jog érvényesülése feltételezi a közigazgatási kereteket.²⁰ A székelyek közigazgatási egységei a székek, miközben Magyarországon a vármegyék. Székekkel rendelkeztek a szászok is. Ha figyelembe vesszük a szász székek kialakulásának idejét –különbözik a magyarországi vármegyerendszerrel –, akkor a székely székek kialakulása a 17-18. század fordulójára tehető. Az 1270 körül létrehozott Aranyosszék előtt már létezett Udvarhely-, Maros-, Csík-, Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszék. A 14. század alatt és után a hét székből később a jobb közigazgatás érdekében létrejönnek a físzékek vagy fiúszékek (Keresztúr-, Gyergyó-, Kászón-, Bardóc- és Miklósvárszék).

A hét székely szék közül a központi szerepet Udvarhelyszék játszotta. 1499-ben a rákosmezei országgyűlésen számba vett hét székely szék közül Udvarhelyszéket „capitalis sedesnek” – főszéknek, később pedig Székelyország fő székének (Capitalis Sedes Regni Wdwarhelzek) nevezik.

A székely önkormányzat legfőbb szerve a székelység nemzetgyűlése, ahol a 12. századtól a 16. század közepéig mindhárom középkori rend – főemberek (primorok), lófők (primipili) és az összes székely férfi – megjelenhetett. Székely nemzetet az akkori szóhasználat szerint a rendi nemzetet kell érteni, nem a modern értelemben vett nemzet kifejezést. A székelyek közgyűléséről, nemzetgyűléséről már 1344-ben történik említés. Nemzetgyűlések már ezt az évet megelőzően is léteztek, valószínűleg a székely székek megnevezéssel párhuzamosan, már a 13. századtól.

A székelyek közgyűlésének határozatai az összes székely székre kiterjedtek. Ezekon a gyűléseken döntöttek a hadfelkelési a királynak szolgáltatandó ököradó (ökörsütés) kérdésében, továbbá más törvényhozási és közigazgatási ügyekben. Ilyenkor tárgyalták meg a székelységet ért sérelmeket a vármegyei nemesség vagy a szászok részéről. A közgyűléseken választották meg küldötteiket az erdélyi országgyűlésbe. Jogszabályalkotó, törvényhozó képessége is volt a közgyűlésnek, amelyekről már a 15. századtól vannak adataink. A közgyűlésen alkotott jogszabályokon kívül a székek és físzékek is hoztak saját határozatokat, amelyeket az adott területen végrehajtani és alkalmazni kellett.

A székely nemzetgyűlés a törvénykezésben fellebbezési fórum is volt, addig ugyanis nem lehetett a magyar királyt képviselő székelyek ispánjához fordulni, amíg a közgyűlés nem tárgyalta meg az ügyet. Mivel a közgyűlés nem tudta ellátni rendszeresen a törvénykezési, igazságszolgáltatási feladatait, ezért 1505. november 23-i nemzetgyűlésükön elhatározták, hogy Udvarhely városában egy fellebbviteli főtörvényszéket hoznak létre.

²⁰ A fejezet kidolgozásakor elsődlegesen Szekeres Lukács Sándor dolgozatára támaszkodtam, megtalálható a Székely Nemzeti Tanács honlapján. http://sznt.sic.hu/hu-sic/index.php?option=com_content&view=article&id=365%3Aa-szekelyfoeld-autonomiajarol&catid=19%3Atanulmanyok&Itemid=25&lang=hu (2017. 04. 10.).

A székely főtörvényszéknek 16 tagja volt, a bírákat egész életükre választották Udvarhelyszékből és Keresztúr fiúszékből. A bíraskodás tisztaságát kemény eszközökkel kívánták biztosítani.²¹

Minden széknek önálló bírósága volt. Az ítélkező testület eleinte a székely nemek és ágak (nemzetségi) képviselőiből állt, majd a 15. század folyamán az ítélőbírókat nem az előbbi kritérium alapján, hanem a székgyűlésen választották meg. A szék ítélkező testülete rendszerint 12 főből állt.

A központi magyar királyi hatalom képviselője a Székelyföldön a székelyek ispánja (*comes siculorum*) volt, akit rendszerint a király nem a székelyek közül nevezett ki. A székely ispáni méltóság olyan magas, megbecsült rang volt, hogy Hunyadi Jánostól kezdve az erdélyi vajdák is viselték, később pedig felvették címeik közé az erdélyi fejedelmek, sőt egyes magyar királyok (Mária Teréziától kezdve a Habsburg-házi magyar királyokig) is. A székely ispán hatásköre a katonai, közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyekre terjedt ki. Ő rendelhette el a hadfelkelést, ő ellenőrizte a katonai lustrákat (szemléket), és ő volt a székely hadak fővezére is. A katonai szemlék komolyságára jellemző, hogy minden felnőtt székely férfi köteles volt azon megjelenni, és csak alapos okok alapján menthette ki magát, ugyanis a székelyek szabadságának és adómentességének záloga a haza védelme volt. A székelyek ispánja mint igazságszolgáltatási fórum a széki bíróságok felett állt. A széki bíróságok döntéseit az ispánhoz címzett kérelmekkel lehetett megtámadni. Az ispán döntései ellen egyenesen a királyhoz lehetett fordulni.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat az okleveleket, amelyek rögzítették a székelyek saját jogszokásait a nemzetgyűléseken. A székelyek közgyűlését vagy nemzetgyűlését 1505-ben rögzítették írásban.

Külön ki kell emelni az 1555. április 28-i székely nemzetgyűlés polgárjogi, polgári eljárásjogi és büntetőjogi ügynevezett vegyes kodifikációját. Ezt a jogszabályt, fontossága miatt *Székely Konstitúciónak* is nevezik. A magyar nyelvű jogszabály jelentős rendelkezéseket tartalmaz az igazságszolgáltatás, a magánjog, büntetőjog és a közigazgatás területéről. A szokásjogra alapuló rendelkezés kimondja, hogy a „székely ember örökségét semmiképpen el nem vesztheti, ha a fejét hitelenségért elvesztené is, hanem atyjafiára marad”. A rendelkezés a székely közösség önrendelkezésének jogszabályban rögzített bizonyítéka. Ezekre a rendelkezésekre hivatkoznak a későbbi korokban, amikor a székelyek közösségét korlátozó királyi vagy fejedelmi hatalom beavatkozik.

²¹ A bíraskodás és a joghatóság komolyságát jelzik az alábbi mondatok: „ha valaki e bírák közül Istenről megfélemedkezve, és saját lelki üdvét háttérbe szorítva kérésre, jutalomért vagy egyéni érdekből rossz útra térve az igazság ösvényéről valamilyen módon jótalanul letérne. Ezért az illető örök számkivetés ítélete sújtsa, így minden ingó és örökölt javait elveszítse, és esküszegőként és megvetettként ne maradjon tovább a székelyek földjén. Az pedig, aki az ilyen esküszegővel és száműzetésbe küldöttel törődne, vagy érte közbenjárni törekedne, hasonlóképp bűnhődjék, mint az esküszegés részese és száműzött pártfogója.” Lásd SZEKERES LUKÁCS Sándor: *A Székelyföld autonómiájáról röviden*. Forrás: www.sznt.ro/hu-sic/index.php?option=com_content&view=article&id=365%3Aa-szekelyfoeld-autonomiajarol&catid=19%3Atanulmányok&Itemid=25&lang=fa (2017. 04. 10.).

Például az első korlátozó intézkedés, amikor az Izabella királynő²² hívására összegyűlt gyulafehérvári országgyűlés úgy határozott, hogy hűtlenség esetén a székelyek is elveszítsék a fejüket és minden vagyonukat. Szapolyai János Zsigmond választott magyar király idejében az 1562-es székely felkelés leverése után a *ius regium*, a királyi jog ezzel bevonult Székelyföldre is, ezáltal a hagyományos székely szabadságjogok sérülnek. A felkelésben részt vett székelyek jobbágysorba kerültek (igaz csak rövid időre), rendkívüli módon, hiszen azt megelőzően a székelyek körében nem létezett a jobbágyság intézménye. A több évszázadon keresztül élő szokásjogrendszer azonban nem lehetett egyszerűen eltörölni, ezért valahányszor bajba került a fejedelmi hatalom, és szükség volt a jelentős hadi potenciált képező székelyek katonai erejére, az aktuális fejedelem mindig megígérte a székely szabadságjogok visszaállítását.

Egyértelmű, hogy az 1562-es felkelés után a székely nemzetgyűlés veszt szerepéből, egyre ritkábban hívják össze a gyűléseket, de az intézmény tovább él az Erdélyi Fejedelemség idején is, sőt 1848 októberében felújítják az ősi jogintézményt. Az udvarhelyszéki Agyagfalván 1848 októberében mintegy 60 ezer székely jelent meg fegyveresen a közgyűlésen, a magyar szabadságharc megvédése céljából.

Székelyföld jogi, közigazgatási, bíraskodási rendszerét illetően ki kell emelni azt, hogy a székely tulajdonviszonyok különböztek Magyarországon más vidékeihez képest. A Székelyföldön a 16. századig általánosan, de még később is, a föld tulajdonjoga a faluközösségek kezében volt, az általajkincsek (só, vas, réz stb.) a székely nemzet tulajdonát képezték, és csak 1562 után kerültek királyi tulajdonba. A székely nemzet sóbányáját minden székely szabadon használhatta. A termőföldek, az erdők, a legelők többsége sokáig a közösségek birtokában volt, sőt napjainkban is léteznek legelő- és erdő-közirtokosságok.

5. KÖZIGAZGATÁSI VÁLTOZÁSOK

Székelyföld területére az idők során minden egyes közigazgatási átrendezés, reformnak hirdetett változtatás hatással volt. A következőkben térképek segítségével mutatom be a legfontosabb közigazgatási változásokat.

²² Jagelló Izabella (Krakkó, 1519 – Gyulafehérvár, 1559) – magyar királyné, 1556–1559 között Erdély kormányzója.

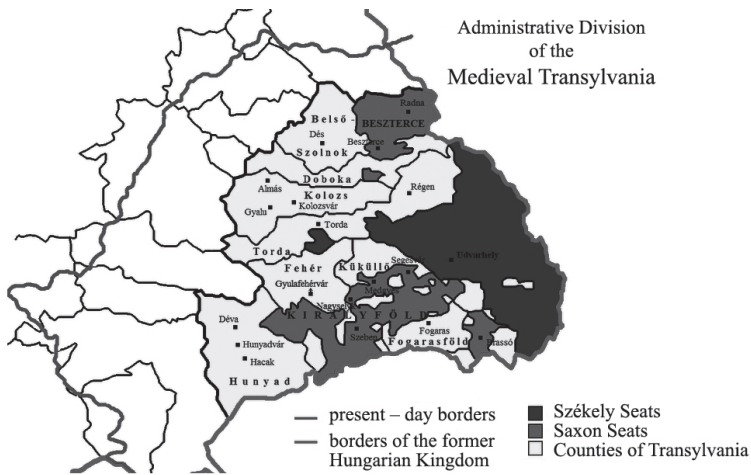
2. térkép • Magyarország térképe a törökök kiűzése és a Rákóczi szabadságharc után
 Forrás: Wikipédia (2017. 04. 05.)

Az alábbi térkép a mai, tágran értelmezett Erdélyre vetíti rá a 17. századi helyzetet.

3. térkép • A mai Erdély közigazgatási beosztása a 17. században
 Forrás: Sebők László térképgyűjteménye <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelso.php?nev=ERDEI7SZ> (2016. 09. 15.)

Belső-Erdély közigazgatási felosztása így nézett ki a középkorban.

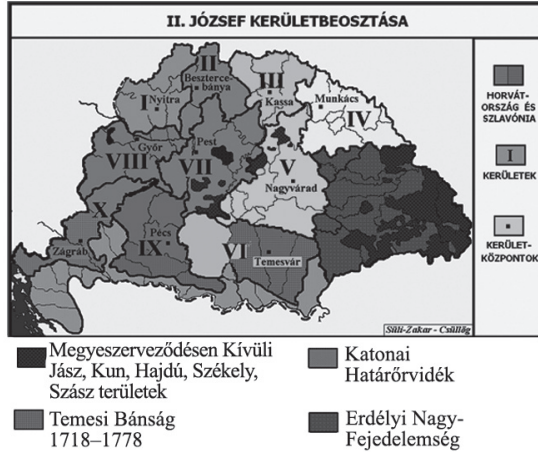
4. térkép • Középkori Erdély: székelyek és szászok

Forrás: www.thefullwiki.org/History_of_the_Szekely_people (2017. 04. 05.)

Az első jelentős közigazgatási beavatkozást a II. József nevéhez fűződő közigazgatási reform jelentette. Felszámolta a 800 éves magyar vármegyerendszert, a megyék helyébe 10 kerületet hozott létre Győr, Pest, Nyitra, Besztercebánya, Kassa, Munkács, Nagyvárad, Temesvár, Pécs, Zágráb központokkal. Megszüntette a kiváltságolt területek – hajdúság, járság, székely és szász székek, szabad királyi városok – különleges státusát. Nem voltak tekintettel sem etnikai, sem történelmi szempontokra. Erről Elekes Tibor²³ a következőket írja: a megyék, székek, vidékek földrajzi, közigazgatási, közlekedési szempontból bonyolult rendszerét alakították ki 1783-ban. Háromszék területe a korábbinak közel kétszerese lett. Sepsi, Kézdi és Orbaiszék mellett a háromszéki kerülethez sorolták Kászony fiúszéket, Udvarhelyszék DK-i részét, a korábbi Bardóc fiúszéket, valamint a Brassó központú Barcaság és térségének településeit. A Kászony nélküli Csíkszék és a Bardóc fiúszék nélküli Udvarhelyszék Udvarhely kerületet képezte (az udvarhelyi, valamint a csíki és gyergyói székelyek azonos közigazgatási egységben szerepelnek). Marosszéket a vegyes lakosságú Küküllő kerületbe sorolták be. 1786-ban, az erőteljesebb összpontosítás jegyében Erdélyt három kerületre osztották. Az 1784-ben létrehozott Udvarhely és Háromszék Fogarassal egy nagy kerületet, Küküllő, Fehér, Szeben és Hunyad egy másik nagy egységet képezett²⁴ II. József haláláig (1790). Ezt követően Erdélyben és a Székelyföldön is visszaállt az 1783 előtti állapot, a Székelyföldön ismét a hagyományos széki térszerveződés működött.

²³ Transindex: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=150> (2014. 05. 15.).

²⁴ BEREZNAVY András: *Erdély történetének atlasza*, Méry Ratio, Budapest, 2011.

5. térkép • II. József közigazgatási beosztása

Forrás: CSÜLLÖG Gábor: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Csullog.pdf> (2014. 05. 15.)

Erdély közigazgatási beosztása 1787-ben így nézett ki:

6. térkép • Erdély közigazgatási beosztása 1787-ben

Forrás: Sebők László térképgyűjteménye

II. József államszervezési reformjait kevéssel halála előtt visszavonta, de a hatásaival több szempontból számolni kell.

7. térkép • Magyarország közigazgatási beosztása 1850-ben

Forrás: Történelmi Atlasz

1850. szeptember 13-án császári rendelet jelent meg az ország véglegesnek szánt közigazgatási szervezetről: az öt katonai kerület kereteit megtartva öt *közigazgatási kerület* létrehozását rendelték el Pest–Buda, Sopron, Pozsony, Kassa és Nagyvárad központtal. Külön létezik: Erdély, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, Horvátország és Szlavónia illetve a határőrvidék. Erdély közigazgatási központja a szász Nagyszeben. (7. térkép)

Az 1876. évi 33. törvénycikk a modernizáció jegyében született meg. Megszüntette a feudális eredetű területi önkormányzatokat, a katonai határőrvidék maradványainak kivételével egyetemes lett a megyebeosztás. Ebbe a székely szék is betagozódtak, a rendezés nem volt tekintettel a történelmi székely székekre.

8. térkép • Erdély területének közigazgatási beosztása 1880-ban

Forrás: Sebők László térképűjteménye

Székelyföld közigazgatási beosztását – vármegyék és járások – 1910-ben az alábbi, 9. térkép mutatja.

9. térkép • Székelyföld 1910-ben

Forrás: Elekes Tibor szerkesztése

Az első világháborút követően létrejött Nagy-Románia, ezt jeleníti meg az alábbi, 10. térkép.

10. térkép • Nagy-Románia 1923-ban

Forrás: Lucian Boia Az 1918-as nagy egyesülés (Kolozsvár: Koinónia 2018) c. kötetében található térképpel

Az első világháború után viszonylag későn, 1925-ben fogadták el a Romániát adminisztratív szempontból egyesítő közigazgatási törvényt. Ennek alapegységei a megyék. Ezek fölül 1929-ben minisztériumi igazgatóságokat hoztak létre, majd ez utóbbiakat 1938-ban (királyi diktatúra) átrajzolták és tartományoknak (románul: ținut) nevezték el. (11. térkép)

11. térkép • Nagy-Románia közigazgatása 1938–40 között

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Former_administrative_divisions_of_Romania (2017. 04. 06.)

Mindkét esetben új keretek kialakítása történt meg. A történelmi közigazgatási határok teljes mellőzésével a cél új helyi elitnek révén a helyzet teljes uralása. Az 1938-ban kialakított rendszerben Háromszék és Brassó megyéket a történelmi Munténiához csatolták.

6. AUTONÓMIA ÉS KISEBBSÉGI LÉTHELYZET

A székelyek a megmaradásért fegyverrel, tudással és munkával küzdöttek. Megvédték szülőföldjüket, megtartották anyanyelvüket, megőrizték hagyományaikat. Nem adták fel az impériumváltás után, Románia kemény kisebbségellenessége alatt sem, s nem adják fel ma sem. Románia ma is nacionalista, központosított, a közösségi jogokat korlátozó állam: a hivatalos okmányokban nem tűri el a Székelyföld²⁵ nevet, a régióhatáron leveteti

²⁵ Ugyanakkor románul elfogadott és használt nevek – Țara moților/Mócok földje vagy vidéke, Țara Oașului/Avasföld – ugyanúgy történelmi tájegységet jelölnek, mint a Székelyföld.

a Székelyföldet hirdető pannókat, szimbólumként üldözi a székely nép zászlóját. A román alkotmány szerint Románia nemzetállam.²⁶ Érthető, hogy a román politika ellenérdekelte az erőteljes székely nemzettudat fenntartásában, kialakításában.

Vincze Gábor szerint a székely autonómia kérdésének az első világháború végén történő megjelenése nem választható el az erőszakos impériumváltástól. A román uralom alá került székelység ugyanis identitása védelmében tartotta szükségesnek az autonómia gondolatának felelevenítését. Az első autonómiatervezetet 1919 januárjában készítette Paál Árpád, *Emlékirat a semleges, független székely államról* címmel (Székelyudvarhely, 1919. január 13.).²⁷

A világháborúk közötti tervezetek közös hivatkozási alapja: a történelmi hagyományok, valamint két nemzetközi dokumentum. Az első az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nemzetgyűlés határozata, miszerint teljes nemzeti szabadságot ígértek az együttlakó nemzetek számára: „Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.” – áll a rezolúció III/1. pontjában. A másik dokumentum a Bukarest által 1919. december 9-én – igaz: vonakodva – aláírt párizsi kisebbségi szerződés volt, amelynek 11. cikkelyében a székelyeknek (és a szászokoknak) „vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot” helyeztek kilátásba. A gyulafehérvári határozatok – általánosan – az egész erdélyi magyarságnak ígértek kulturális autonómiát, a kisebbségi szerződés kimondottan csak a székelyekre korlátozta azt. Komoly problémát jelentett, hogy a két világháború közötti román kormányok egyik dokumentumot sem emelték törvényerőre, nem kívánták azokat végrehajtani.

A székely autonómia kérdésével magyar kisebbségpolitikusok, jogászok, főleg a húszas évek végén, a harmincas évek elején foglalkoztak, amikor úgy tűnt, hogy Romániában is megtörténik egyfajta közigazgatási decentralizáció, és van némi esélye legalább a kulturális autonómiának. Balázs Sándor filozófus és kisebbségkutató jegyezte meg ezekkel a tervezetekkel kapcsolatosan: az ábrándozások akkor sem hiányoztak.²⁸

Az autonómia kérdése másodszor Tusa Gábor *A székely vallási, és tanügyi autonómia* című munkájában (1930) jelenik meg. Az első törvénytervezetet Paál Árpád készítette 1931-ben, az 1919. december 19-én kötött párizsi nemzetközi szerződés 11. cikke alapján dolgozta ki a *Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról* című javaslatot.

²⁶ Európában Románia az egyedüli ország, amelynek alkotmánya ilyen tétel.

²⁷ A fontosabb tervezetek: PAÁL ÁRPÁD: *Emlékirat a semleges, független székely államról*, 1918. (PÁH, Ms. 7651/153); KOZMOSZ: A székelység tanügyi önkormányzatához, *Magyar Kisebbség*, 1927. 7. sz. 259–261., 8. sz. 293–295.; TUSA GÁBOR: *A székely vallási, és tanügyi autonómia*, Minerva Rt., Kolozsvár, 1930; PAÁL ÁRPÁD: *Törvény a székely közületek közművelődési önkormányzatáról, a Párizsban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján*, Kolozsvár, 1931. november 8. (korrektúrapéldány); PAPP JÓZSEF: Az erdélyi székelyek vallási és tanügyi önkormányzata, *Magyar Kisebbség*, 1931/8, 283–289., 1931/9, 324–332., 1931/10, 364–369.; BALOGH ARTHUR: A székely vallási és tanügyi önkormányzat, *Erdélyi Múzeum*, 1931/10–12, 341–354.; MIKÓ IMRE: *A székely közületi kulturális önkormányzat*, Kolozsvár, 1934. (Az erdélyi kérdés megoldására a két világháború közt született tervezeteket, javaslatokat Bárdi Nándor gyűjtötte össze.) Lásd: VINCZE GÁBOR: *A székely autonómia kérdése 1945–46-ban*, Előadás Tusnádfürdőn, a 2000. ápr. 13–15-i Székelyföld konferencián. Forrás: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf12593.pdf (2016. 09. 16.).

²⁸ Kézirat alapján idézi VINCZE: *i. m.*

Paál központi fogalma a *székely közület*: „azon állampolgárok szervezett összessége, akik a Székelyföldön, és az azzal közvetlenül összefüggő szomszéd területeken állandó lakosok, magukat magyar anyanyelvűnek vallják és szervezetük alapjaként magukat közös összeírásba foglaltatják”. Az intézmény rendeltetése, hogy tagjainak egyházi és iskolai ügyeit az állam felügyelete alatt helyi önkormányzattal maga intézze. Területe magában foglalja a történelmi Székelyföldnek azon községeit és városait, ahol 50%-nál nagyobb a magyar őslakosság aránya. A székely közületi autonómia az Országos Magyar Párt politikai céljai között 1933-ban került a középpontba. Paál koncepcióját fejlesztette tovább javaslatában Pál Gábor csíkszeredai ügyvéd (*Törvényjavaslat a „Szövetséges és Társult Főhatalmak”, valamint Románia között 1919. évi december 9-én Párizsban kötött kisebbségi szerződés 11. cikkében biztosított kulturális önkormányzat életbeléptetéséről*), aki a régi székek magukat magyarnak valló lakóiból tervezte megszervezni a Magyar Kultúrszövetséget mint önkormányzati testületet, erre ruházta volna át az adott terület magyar lakossága oktatási és közművelődési igényei kielégítésének feladatát. Végül a sort Kós Károlynak az 1930-as években megfogalmazott stratégiai jövőkép koncepciója zárja, aki szerint általános cél a helyi közigazgatási autonómiák kiépítése a községtől a tartományig, ugyanakkor az erdélyi nemzetek kulturális szükségleteinek kielégítése a nemzeti kultúraautonómiák feladata, amelyek költségvetésének fedezetét az állami költségvetés biztosítja. Célként a független Erdély megteremtését vizionálta, hiszen a nemzetközi erőviszonyok megváltozásával a kisebbségi politikusok és szakértők számára világossá vált, hogy az erdélyi kérdés rendezése alárendelődött a nemzeti szupremáciát szolgáló román államépítésnek.²⁹ A harmincas évek vége felé, amikor a nemzetközi helyzet alakulása folytán ismét előtérbe került a határrevízió lehetősége, a székely autonómiával kapcsolatos tervezetés korszaka véget ért.

A világháborúk közötti időben Erdély és ezen belül Székelyföld vonatkozásában a magyar–román nemzetépítési versenyhelyzet megmaradt, az erdélyi közösségek meg sem próbálkoztak az etnikai törésvonalon túllépő, regionális identitásra építő modellek kidolgozásával. Miközben Erdély több közösségi érdekre épülő mozaikszerkezete felbomlik, a térséget két nemzeti centrum (Bukarest, Budapest) kívánta felülről összeszervezni. A helyi közösségi érdekek, a különböző kultúrák között nem alakult ki kapcsolat, szerepleosztás meg még kevésbé. Az állami integráció kényszerével szemben (unió, megyésítés, majd Nagyrománia egységesítése) az erdélyi autonómia gondolatát lehetett volna képviselni, egyáltalán nem mellékes a jövőkép alakulása, hogy milyen hangsúlyokat kap a rendi különállás hagyományának a megőrzése, a modern kulturális autonómia igénye.³⁰

A második világháború után a román hatalom legfontosabb célja Erdély visszaszerzése volt. Petru Groza miniszterelnök, aki magyarbarát politikus hírében állt, többször kijelentette, hogy a magyar–román kérdés nem határkérdés, hanem a „határok légiesítésének” kérdése. Az általa vizionált jövőkép lényege, hogy az erdélyi magyarságnak érdemes román uralom alatt élni, mert vége a megalázó, kisebbségi helyzetnek, hamarosan megvalósul

²⁹ BÁRDI Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés rendezésére, *Magyar Kisebbség*, 2004/1-2.

³⁰ Uo.

a „teljes nemzeti jogegyenlőség”. Ez a kijelentés – mint köztudott – megtévesztő politikai ígéret maradt, Bukarest végig magyarellenes politikát folytatott. Vincze Gábor figyelmeztet arra, hogy az 1944 utáni erdélyi magyar politikai elit egy része ugyanúgy elutasította a székely autonómia tervét, mint a két világháború között. Az ok is hasonló volt: a „székely gettó”. Attól tartottak, hogy azokat a kisebbségi jogokat, amelyek az egész erdélyi magyarságot megilletnék, csak a székelysége fogják korlátozni. 1945-ben a magyar kormány megbízásából elkészült egy autonómiatervezet, amelyet a hivatalos magyar küldöttség elvitt Párizsba, hogy a békekonferencián bemutassa – de erre nem került sor.

1947 után, a kommunista időszakban megváltozott Magyarország és a határain túli magyar közösségek közötti kapcsolat, az anyaország semmilyen védő szerepet nem vállalt, elfordult a kisebbségektől. Ebben a kontextusban jött létre Székelyföld területén, 1952 nyarán a Magyar Autonóm Tartomány (MAT), ezt 1960 decemberében jelentős mértékben átalakították, lényegében felszámolták, név szerinti megszűnése 1968-ban következett be. Neve ellenére reális autonómiát nem biztosított, mivel ezt kizárta a kommunista közigazgatás rendje. Az úgynevezett autonómiát a célközösség részéről senki sem kérte, ezért sokak számára ma is kérdés, hogy a kisebbségellenes kommunista rendszer – igaz: moszkvai utasításra – miért hozta létre. Az orosz belpolitika ismerte az autonómia intézményét – ennek lényegi elemeivel most nem foglalkozom –, de Romániában maga a gondolat is idegen volt, veszélyesnek számított.

12. térkép • Magyar Autonóm Tartomány/Maros-Magyar Autonóm Tartomány

Forrás: <https://erdelyinaplo.ro/elo-emlekezet/a-kulturamegtarto-magyar-autonom-tartomany> MAKKAY József: *A kultúramegtartó Magyar Autonóm Tartomány*, 2018. március 15. <https://erdelyinaplo.ro/elo-emlekezet/a-kulturamegtarto-magyar-autonom-tartomany> (2018. 10. 19.)

Stefano Bottoni szerint az 1952-ben létrehozott MAT nem a nemzetiségi jogok bővítését vagy a már többször megoldottnak nevezett nemzetiségi kérdés „tökéletesebb” megoldását szolgálta. A MAT létrehozatalával a magyarkérdést, amelyet addig országos szintű

problémaként kezeltek, regionális kérdéssé szűkítették le.³¹ A MAT kialakításával kezdődött el az akkor még Kolozsvártól Szatmárig és Nagyváradtól Zilahig helyi többséget alkotó magyarság nyelvhasználati jogainak kemény visszaszorítása, teljes erővel beindult Erdély többi részén az asszimilációs politika. A politikai kirakatban Székelyföld autonómiája jelent meg, ugyanakkor Kolozsvár első többségi román polgárának a megszületését Bukarestben, a párt legfőbb vezetése – 1958 végén – pezsgőbontással ünnepelte meg. A MAT egy jól kigondolt elterelő hadműveletként értelmezhető, amelyre az asszimilációs politikának az 1960-as évek végén már nem volt szüksége.

7. KÖZIGAZGATÁS, LOKALITÁS, AUTONÓMIA

Magyary Zoltán értelmezésében a közigazgatás az állam adminisztrációja.³² A közigazgatás alkalmazza és gyakorolja az állam hatalmát, ugyanakkor sok olyan feladata van, amelyek ellátása tudáson, képességen múlik. A közigazgatás legáltalánosabb értelemben nem más, mint szervezés: az állami feladatok gyakorlati végrehajtásának – törvényi keretek közötti – megszervezése. Szűken értelmezve: program végrehajtása. A közhatalmi eszközök arra szolgálnak, hogy megvalósuljon a közérdek érvényesítése jogalkalmazó és szervező tevékenység útján. Ugyanakkor a közigazgatás a polároktól bizonyos magatartást, teljesítést követel, saját közegeivel nyilvántartja, szervezi őket, igyekszik köztük az összhangot fenntartani.

A modern polgári közigazgatás szervezetrendszere általában duális jellegű, ami azt jelenti, hogy a közérdek érvényesítését két szervezetrendszer szolgálja. Az egymást kiegészítő két szervezetrendszer a kormány által irányított felülről lefelé, központi és területi szintre szerveződő, hierarchikusan felépülő *államigazgatási szervek* rendszere, valamint a helyben (települési és területi alapon) szervezett és választott testületek által irányított *önkormányzati közigazgatási szervek* rendszere. Utóbbiakat egyes országokban, így Romániában is helyi közigazgatásnak, helyhatóságoknak nevezik. A kettő között funkcionális munkamegosztás érvényesül. Az államigazgatási szervek főleg hatósági jogalkalmazó tevékenységet látnak el, míg az önkormányzatok a helyi közszolgáltatások biztosításában rendelkeznek feladat- és hatáskörökkel.

A helyi önkormányzás a helyi közügyek önálló, demokratikus intézése, a helyi közhatalomnak a lakosság érdekében való gyakorlása. A helyi önkormányzás joga a településen élő választópolgárok közösségét illeti meg. Az önkormányzatnak nincs egységesen értelmezett fogalma. Tekintik a népszuverenitás egyik formájának, teljes körű helyi igazgatásnak, de jelenthet önállóságot, autonómiát is. A Helyi Önkormányzatok Európai Chartája szerint az önkormányzat: az önkormányzás effektív lehetőség arra, hogy a helyi közügyek jelentős részét a lakosság érdekében szabályozzák és igazgassák. (Charta 1985) Az önkormányzati

³¹ BOTTONI, Stefano: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.

³² MAGYARY Zoltán: *Magyar Közigazgatás*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

elven működő közigazgatási szervek települési (községi, városi, fővárosi) és területi szinten (megyei) épültek ki. Az önkormányzatiság lényegét a közösségi autonómia adja.

Az alap tehát a közösség.

2. táblázat • A közösség tipológiája

Mi határozza meg a közösséget?	A TERÜLET (együttélés egy területen, történeti életközösség)	Történeti-regionális
		Adminisztratív úton létrehozott (regionalizáció – központi)
	AZ IDENTITÁS Az egyén tartozása valahova – vállalt vagy örökölt	Nyelvi-etnikai
		Vallási

Forrás: Bakk Miklós előadás, Torockó, 2014.

Magyarországon az önkormányzás joga: a helyi közösségé – akik választópolgárok. Szerveződési elvként az önkormányzat az önkormányzás mint tevékenység, intézményesült szervezeti formában való létrehozása és működése. Az önkormányzás átfogó kategóriaként magában foglalja: a) az *önszerveződést* mint a saját akaratelhatározáson alapuló, „önkéntes szerveződést”, a szervezet és ennek működési elvei önálló kialakítását és meghatározását; b) a saját jogon való döntést mint a saját ügyek önálló eldöntését, a különböző alternatívák közötti szabad választást; c) az önszabályozást mint a saját szervezetre, működésre és tevékenységre vonatkozó önálló normaalkotást; d) az öngazgatást mint célorientált szervezetben a közös célok elérése érdekében hozott döntések önálló végrehajtását és ezek ellenőrzését (az önkontrollt); e) az önfejlesztést, amely az önkontroll és a külső hatások, illetve az ezekre adott reakciók alapján biztosítja a résztvevők számára az önkorrakció lehetőségét.

Az önkormányzat saját maga részére megállapított feladatokat lát el, ehhez törvényben meghatározott hatáskörökkel rendelkezik: önálló döntési jogkör, maga dönt a szervezeti, működési keretekről (törvényes keretek között), saját vagyonnal rendelkezik, és nincs felettes szerve. Az önkormányzás a gyakorlatban azt jelenti, hogy az adott helyi közösség függetlenül működik, és saját ügyeiben önálló döntési jogosultsággal rendelkezik. A helyi önkormányzatok esetében a kormány csak ellenőrzési jogkört gyakorolhat.

Kiemelt fontosságú az önszerveződés elve, miszerint az illető közösség saját akaratából, önkéntesen jön létre. Hasonló jogelv érvényes Németországban is. Bajorországban a helyi közösségek önkormányzatokat hoznak létre, azzal a jogosítvánnyal, hogy törvényes keretek között kezeljék a helyi ügyeket. Ezek alkotják az állam és a demokrácia alapjait.³³

Olaszországban a köztársaság felépítésének elve „bottom-up”, vagyis az alkotmány szerint a köztársaságot régiók, provinciák és municípiumok alkotják. Az állam csak az egyik

³³ Bayerisches Verwaltungsverfahrensgesetz (1976, 2015-ben módosították): Art.1. Die Gemeinden sind ursprüngliche Gebietskörperschaften mit dem Recht, die örtlichen Angelegenheiten im Rahmen der Gesetze zu ordnen und zu verwalten. Sie bilden die Grundlagen des Staates und des demokratischen Lebens.

kormányzati szerv a többiek között – része a köztársaságnak. A municípiumok/települések, provinciák rendelkeznek normatív, szervezeti és közigazgatási autonómiával.³⁴

Románia alkotmánya ismeri a funkcionális vagy közigazgatási autonómia fogalmát, ez a helyhatóságok tevékenységének előfeltétele. Ugyanakkor a román alkotmány nem tartalmazza az önszerveződés elvét, vagyis az állam nem a „lentől-felfelé” elv szerint strukturálódik. Az alkotmány (2003) vonatkozó előírásai³⁵ nem ismerik a helyi közösségek fogalmát, csak bizonyos szervezeti struktúrák léteznek.

A román közigazgatás területi (adminisztratív) elvű közigazgatás. Az érvényben lévő 2001/215 sz. helyhatósági törvény szerint: „10. cikk: A helyi közigazgatási hatóságok a pénzügyi erőforrásokat, valamint a községek, városok, municípiumok és megyék köz- vagy magánbirtokában levő javakat a helyi autonómia elvének megfelelően kezelik vagy, az esetnek megfelelően, rendelkeznek azokkal. 22. cikk: A községek, a városok, a municípiumok és a megyék területi elhatárolását törvénnyel állapítják meg. A területi határok csakis törvénnyel és csakis azután módosíthatók, miután a törvény szerint szervezett népszavazás útján előzetesen megkérdezték az illető területi közigazgatási egységek polgárait.”

A helyi közösségek léteiről és határaitól nem a vonatkozó közösség, hanem a központi hatalom dönt. Utaltam rá, hogy a közösség (ön)meghatározása lehet területi vagy identitás-alapú, az elsőbe területi illetőség alapján történik a besorolás, második esetben szükség van a szabad döntés révén történő belépésre, regisztrációra. Romániában a kisebbségi közösségek saját határaik vonatkozásában nem dönthetnek. A román nemzetépítés és demokrácia szempontjából igenis fontos, hogy a politikai közösségépítés mennyire veszi figyelembe és köti össze az identitást, a lojalitást és a területi fennhatóság kérdését. A kérdés politikai: mindig a többségi állam és a kisebbségi közösség közötti politikai alku és megegyezés kérdése.

Az autonómiatörekvések csak akkor lehetnek sikeresek, ha a kisebbségek az őket magukban foglaló államon belül, annak szilárd állampolgári közösségére alapozva próbálnak kisebbségi jogbővítést elérni. A 21. században a lojalitás, identitás és területi fennhatóság (hovatarozás) közötti szoros egység megszűnt. A politikaelméletben új fogalmak – transznacionális állampolgárság, „elmosódott” (fuzzy) állampolgárság, „részvényes” (stakeholder) állampolgárság – jelentek meg. A lokális nem szűnt meg, de új politikai értelmet kapott.

³⁴ Olasz Alkotmány: A 117. cikk (1) bekezdése szerint a törvényhozó hatalmat az állam és a régiók gyakorolják. *Kizárólagos hatáskörök:* kül- és védelmi politika, az állam és az EU kapcsolata, a köztársaság és a felekezetek viszonya, a pénzügyi felügyelet... stb. *Kiegészítő jogkörök:* valamennyi régiót megilleti. Például: a községhatárok megállapítása, szakképzés stb. *Alkalmazási jogkör:* biztosítja a régióknak az állami törvények végrehajtásához szükséges jogszabályok meghozását. Egresi Katalin: Alkotmányos alapelvek, alapvető jogok és kötelezettségek rendszere az olasz közjogi gondolkodás és a köztársasági alkotmány tükrében, 2010. Forrás: www.tankonyvtar.hu/...alkotmanyos.../alkotmanyos_alapelvek_alapveto_jogok_egres (2016. 10. 10.).

³⁵ 3. cikk. „Közigazgatási szempontból, a terület községek, városok és megyék szerint van szervezve. A törvény feltételei között, egyes városokat municípiummá lehet nyilvánítani.” 120. cikk. „Alapelvek: A területi közigazgatási egységek közigazgatása a decentralizációnak, a helyi autonómiának és a közszolgáltatások dekoncentráálásának az elvén alapul.” 121. cikk. „A helyi tanácsok és a polgármesterek a törvény feltételei között, autonóm közigazgatási hatóságokként működnek, megoldva a községek és a városok közügyeit.” 122. cikk. „A megyei tanács a községi és városi tanácsok tevékenységét a megyei érdekű közszolgáltatások ellátása érdekében egybehangoló közigazgatási hatóság.”

8. AUTONÓMIA ÉS REGIONALIZMUS

A román többségi és a magyar kisebbségi elitiek közötti autonómiáról szóló vita elősegítése (megkerülhetlensége?) érdekében a kérdést más, tágabb kontextusba kell(ene) helyezni: ilyen lehet az erdélyi kérdés. Az erdélyi kérdés az államépítés problémája, és ez vonatkozik a román többségre, valamint a kisebbségi közösségek elitjeire is. Ismert, hogy Köztes-Európában³⁶ az utóbbi évszázadban párhuzamosan zajlott a birodalmak felbomlása és az etnikai közösségek tudatosulása. Mivel a párhuzamos nemzet- és államépítési folyamatok szinte egyáltalán nem vettek figyelembe regionális érdekeket, az egyetemes nemzetépítés elnyomta a regionális aspirációkat. Az erdélyi kérdés az új helyzetben nem Erdély hovartartozásának a kérdése, hanem az, hogy az országon belül ezt a térséget miként kezelik, milyen közigazgatási önállósággal bír. Erdély modernizációs előnyei ismertek a többi román történelmi régióval szemben, ez tehát egy olyan kérdés, amelyben az erdélyi román, magyar és más kisebbségi elitiek igenis közösen léphetnek fel. Egy, a modernizációban vezető szerepet betöltő Erdélyről, régióként különböző ideológiák, jövőképek és elvárások fogalmazhatók meg – és igenis lehetséges az etnikai törésvonalat felülíró elvi vita és akár közös jövőkép is. Fontos kérdés persze, hogy egy ilyen jövőkép miként illeszkedik a konkrét politikai, jogi viszonyok rendszerébe, a napi politikai érdekek mennyire teszik lehetővé a regionális érdekképviseletet.

Lehetséges politikai találkozási pontja a különböző elitiek programjainak az önkormányzatiság kérdése. A közigazgatás hatékonysága elsőrendű kérdés napjainkban, amikor a megtermelt nemzeti összterméknek mintegy felét a közszférában költik el a központi és helyi költségvetések által. A közigazgatás a legtöbb európai országban válságban van, illetve keresik a rugalmas megújulás módját. Ehhez szükséges a mai helyzet pontos ismerete – és ez sem egyszerű feladat, hiszen a nemzetközi közigazgatás-tudomány adós a mindenki által elfogadott mérőszámmal, amely megmutatná, hogy egy állam, egy kormányzat mennyire hatékonyan kormányoz. Abban egyetértés mutatkozik, hogy az alacsony hatékonyságú működés az esetek túlnyomó többségében a rossz, hiányos helyzet- és feladatértelmezésre vezethető vissza. Szükséges a közigazgatási látótér átértelmezése mind földrajzilag, mind hatáskörileg – külön kell választani hatásköröket. Állampolgárbarát közigazgatásra van szükség, amelynek jellemzői: eredményes, gazdaságos, hatásos, biztonságos/rugalmas, felügyelhető, alkalmazkodó, elszámoltatható. Újra meg kell határozni a helyi közügyek körébe tartozó (szakmai) hatásköröket, az önkormányzati hatásköröket. El kell készíteni az állami és helyi feladatok kataszterét, illetve újra kell gondolni

³⁶ A 20. századi kifejezés arra szolgál, hogy definiálja a Nyugat-Európa és az Orosz Birodalom, majd a Szovjetunió között elterülő térséget. Köztes Európa 1772-ben jött létre Lengyelország 3 részre való felosztásával, de hivatalosan a versailles-i béke hozza létre. Határai: nyugaton a Szudéta-vidék a határ, keleten Besszarábia, Finnország (pontosabban a Halász-félsziget), délen pedig Kréta. A területet etnikai sokszínűség jellemzi, és ez a terület volt s ma is a nagyhatalmak ütközőzónája. Lásd: FENYVESI Balázs: *Köztes-Európa. Egy fogalom, mely túlmutat önmagán*, 2015. Forrás: http://bibo.elte.hu/wp-content/uploads/2013/03/bibo_essze_fenyvesi-balazs_20150915.pdf (2017. 04. 10.)

és pontosan meghatározni a közigazgatási szintek közötti viszonyt, a különböző szervezetek belső működését, ezt kölcsönösen el kell fogadni. És természetesen biztosítani kell a helyi döntéshozatal önállóságát. Ennek összetevői a feladatellátás autonómiája (szubszidiaritás elve), vagyis hogy helyi közügyekben önállóan szabályoz és igazgat, továbbá a szervezetalakítás autonómiája és a gazdasági autonómia – saját pénzügyi források léte, amelyek arányban állnak az előírt és ellátott feladatokkal. A felsoroltak olyan kérdések, amelyek megkönnyítik, elősegítik a két, eltérő közigazgatási hagyományt magáénak valló közösség kommunikációját. Ugyanis a magyar közgondolkodás a képviselőhöz, a közigazgatáshoz alulról felfelé épülő rendszert asszociál, amikor a legitimitás alulról, a közösség irányából épül fel. A román politikatörténet a dekoncentrációt ismeri és preferálja, amikor a központi hatalom jogköröket ad le helyi szintű testületeknek. Ebben az értelemben a magyar vidék nem azonos a román provinciával.

Meg lehet itt még említeni a régiók és a regionális politika kérdéskörét. Az európai uniós integrációs folyamat keretében kialakult Romániában egy regionális felosztás, amely fejlesztést és nem közjogi régiók megalakítását jelenti, illetve bizonyos szellemi csoportok hatására kialakult és többé-kevésbé állandósult egy diskurzus a regionalizmusról. Ugyanakkor a politika szereplőinek jelentős része által elfogadott a Stanomir-bizottság 2009-es jelentése, amely szerint „Románia mai közigazgatási felosztása a jelenlegi körülmények között *értelmetlen*, mivel nem egy szabad ország számára hozták létre, hanem azért, hogy általa ellenőrizték, felügyeljék a polgárt. Románia már nem rendőrállam, ahol egy karcsú közigazgatási rendszerre van szükség, legyen 9-12 *megye* a jelenlegi alkotmány előírásainak megfelelően, vagy *regió* egy jövőbeni alkotmány keretei között. [...] Az indok: a térségek kiegyensúlyozott, fenntartható fejlődése. Ez csak akkor válik lehetővé, ha az átszervezés nyomán igazi helyi autonómia jön létre.”³⁷ A közigazgatás átszervezésével kapcsolatosan megfogalmazható dilemmák: a régió és az átszervezés kérdései igazi, valós politikai szándékot jelző jövőképelemek, avagy a politikai kontextusra épülő politikai játék elemei; mennyire valós szándék a közigazgatási átszervezés és az alkotmánymódosítás; a közigazgatási átszervezésben milyen súlyt kap a kisebbségi helyzet.

A közigazgatási reform szükségessége 1995 óta többször felmerült, a politika mellett a szakma és a civil szféra is megnyilvánult ebben a kérdésben. 2011-ben került a kormánypolitika vezető témái közé, és az akkori elképzelésekre jelentős mértékben hatott a Stanomir-jelentés. Erre a témára valóban rá lehet építeni az autonómia elemeit, ugyanakkor a regionalizmus olyan nyelvezettel vértézi fel az autonómiatörekvések képviselőit, amellyel ezek az európai uniós fórumokon is képviselhetők lesznek. Ezt jó ideje felismerték szakértők és politikusok, léteztek és folynak tanácskozások és viták. Magyar oldalon azonban arra figyelmeztetnek, hogy Erdély egyfajta íratlan alkotmánya szerint itt fejlett, jól intézményesített közvetett kormányzás működött, az Ókirályságot elsősorban uralkodói rendletekkel irányították. A Román Ókirályságban a közvetett kormányzás gyengébben

³⁷ STANOMIR, Ioan: *Raport al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România*, 2009. Forrás: http://old.presidency.ro/static/rapoarte/Raport_CPAPPCR.pdf (2016. 09. 15.).

intézményesített változata működött, amelyet Alexandru Ioan Cuza reformjai alakítottak át közvetlen kormányzássá, és ez vált nemzetépítővé. Ez volt annak a központosított államnak az elődje, amely ha regionalizál is, a nemzetépítésért teszi. Erdélyben a közvetett kormányzásnak volt hagyománya, itt a régió az állam és politikai közösségei közötti közvetítés egyik formája, vagyis a regionalizálás a közösségi elemet hozza előtérbe.³⁸

³⁸ БАКК Miklós: *A román államépítés hagyománya – és következményei régiósítás terén*, előadás, Sepsiszentgyörgy, 2013. november 16.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BAKK Miklós: *A román államépítés hagyománya – és következményei régiósítás terén*, előadás, Sepsiszentgyörgy, 2013. november 16.
2. BAKK Miklós: Aszimmetrikus regionalizmus és az államszerkezet átalakulása az Európai Unió tagállamaiban, *Magyar Kisebbség*, 2016/1, 38–76.
3. BALOGH Arthur: A székely vallási és tanügyi önkormányzat, *Erdélyi Múzeum*, 1931/10–12, 341–354.
4. BÁRDI Nándor: Javaslatok, modellek az erdélyi kérdés rendezésére, *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2.
5. BEREZNAVY András: *Erdély történetének atlasza*, Méry Ratio, Budapest, 2011.
6. BODÓ Barna: *Venczel József és a világháborúk közötti román (agrár)politika*, előadás, Csíkszereda, 2016. november 5.
7. Bodor György 2003: *A székely nemzeti szervezeti rendszer, Pallas-Akadémia, Csíkszereda*.
8. BOGNÁR Zoltán: Romániai magyar autonómiakonceptiók. Az 1989 és 2006 között kidolgozott törvénytervezetek, *Társadalom és Politika*, 2008/1–2.
9. BOTTONI, Stefano: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.
10. EGRESI Katalin: Alkotmányos alapelvek, alapvető jogok és kötelezettségek rendszere az olasz közjogi gondolkodás és a köztársasági alkotmány tükrében, 2010. Forrás: www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0010_kotet_03_alkotmanyos_alapelvek_alapveto_jogok_egresi_katalin/adatok.html (2016. 10. 10.)
11. EGYED Ákos – BÁRDI Nándor – HERMANN Gusztáv Mihály – KOLUMBÁN Zsuzsánna – OBORNI Teréz – PÁL Judit – REISZ T. Csaba: *Székelyföld története I-III.*, MTA BTK, EME, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2016.
12. FENYVESI Balázs: *Köztes-Európa. Egy fogalom, mely túlmutat önmagán*, 2015. Forrás: http://bibo.elte.hu/wp-content/uploads/2013/03/bibo_essze_fenyvesi-balazs_2015_0915.pdf (2017. 04. 10.)
13. Helyi Önkormányzatok Európai Chartája, Strasbourg, 1985. Forrás: <http://adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/851015h.htm> (2017. 04. 10.)
14. IORDACHI, Constantin: Internal Colonialism: The Expansion of Romania's Frontier in Northern Dobrogea. In: Eds. SCHULTZ, Helga – MÜLLER, Uwe eds.: *National Borders and Economic Disintegration in Modern East Central Europe*, Berlin Verlag, Berlin, 2002, 77–105.
15. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs: Autonómia-modellek Erdélyben. Jövőkép és stratégia, *Magyar Kisebbség*, 2004/1–2.
16. KOZMOSZ: A székelység tanügyi önkormányzatához, *Magyar Kisebbség*, 1927. 7. sz. 259–261., 8. sz. 293–295.
17. MAGYARY Zoltán: *Magyar Közigazgatás*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
18. MIKÓ Imre: *A székely közületi kulturális önkormányzat*, Kolozsvár, 1934.
19. PAÁL Árpád: *Emlékirat a semleges, független székely államról*, 1918.

20. PAÁL Árpád: *Törvény a székelyközületek közművelődési önkormányzatáról, a Párizsban 1919. december 19-én kötött nemzetközi szerződés 11. cikke alapján*, Kolozsvár, 1931. november 8.
21. PÁL-ANTAL Sándor: *Székely önkormányzat-történet*, Mentor, Marosvásárhely, 2002.
22. PAPP József: Az erdélyi székelyek vallási és tanügyi önkormányzata, *Magyar Kisebbség*, 1931/8, 283–289., 1931/9, 324–332., 1931/10, 364–369.
23. SIMMEL, Georg: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Duncker und Humblot, Berlin, 1908.
24. STANOMIR, Ioan: *Raport al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Regimului Politic și Constituțional din România*, 2009. Forrás: http://old.presidency.ro/static/rapoarte/Raport_CPAPPCR.pdf (2016. 09. 15.)
25. Szerk. SZABÓ Károly – SZÁDECZKY Lajos: *Székely Oklevéltár*, I. kötet, Kolozsvár, 1895
26. SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*, Budapest, 1927.
27. Szerk. SZAMEL Katalin – BALÁZS István – GAJDUSCHEK György – KOI Gyula: *Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató, Budapest, 2011.
28. SZEKERES LUKÁCS Sándor: A székely jogról, *Székelyföld*, 2006/5.
29. TUSA Gábor: *A székely vallási, és tanügyi autonómia*, Minerva Rt., Kolozsvár, 1930.
30. VINCZE Gábor: *A székely autonómia kérdése 1945-46-ban*, Előadás Tusnádfürdőn, a 2000. ápr. 13–15-i Székelyföld konferencián. Forrás: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf12593.pdf (2016. 09. 16.)

Internetes források

1. CSÜLLÖG Gábor: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Csullog.pdf> (2014. 05. 15.)
2. ELEKES Tibor: <http://tortenelemportal.hu/2010/01/negyvenket-eve-szunt-meg-a-szekely-autonomia/> (2016. 09. 15.)
3. SEBŐK László térképgyűjteménye: <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelso.php?nev=ERDEI7SZ> (2016. 09. 15.)
4. www.ziare.com/klaus-johannis/presedinte/iohannis-in-romania-minoritatile-sunt-discriminate-pozitiv-ce-va-face-presedintele-pentru-etnicii-germani-1351444 (2017. 02. 15.)
5. <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=150> (2014. 05. 15.)
6. www.rador.ro/2015/03/08/mti-klaus-iohannis-minoritaea-germana-are-viitor-in-romania/ (2017. 02. 15.)
7. www.thefullwiki.org/History_of_the_Szekely_people (2017. 04. 05.)

TÉRKÉPMELLÉKLET

1. térkép: Románia történelmi régiói

Megjegyzés: A szürke határvonalon túli területek vagy Romániához tartoztak, vagy a világháborús béketárgyalásokon igényt jelentettek be ezekre.

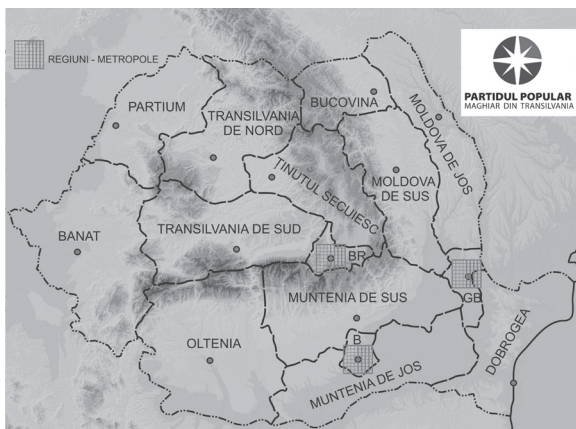
Forrás: <https://eutopiagardens.org/page/locuri-istorice/regiuni-si-locuri-istorice/regiuni-istorice-romanesti/2476325> (2018. 10. 19.)

2. térkép: Románia fejlesztési régiói

Forrás: <http://ris.org.rs/istoria-judetelor-si-regiunilor-din-romania/> (2018. 10. 19.)

3. térkép: EMNP-javaslat Románia regionalizálására

Forrás: www.neppart.eu/proiect-de-regionalizare-a-romaniei.html (2018. 10. 19.)